

"חוצפת הלעז": כך ניסתה העיתונות העברית לחסל את העיתונות הלועזית בעשור הראשון למדינה

עמוס בלובשטיין-נבו

העיתון שלה להיינטיקע נייעס, וכדי לשכנע את הקוראים שאכן מדובר בעיתון אחד, החלה לפרסם עם בעלה בשני העיתונים אותו רומן בהמשכים: **בלעצטע נייעס** פורסם הפרק הראשון ובהיינטיקע נייעס הופיע ההמשך, וכך, בעזרת הרומן, הם יצרו רצף בין שני העיתונים.⁴ צאנזן הצליח להתיש את המערכת.⁵ אף שתחבולותיו לא היו יוצאות דופן בקרב המו"לים של עיתוני הלעז במדינה באותם ימים, עיקשותו הייתה לשם דבר. למעלה ממאה עיתונים לועזיים הציפו אז את הארץ. התחבולות של צאנזן ושל חבריו העורכים ביטאו מצוקה קשה לנוכח גזרות הממשלה והניסיונות של העיתונים העבריים לחסל את עיתוניהם.

בחלקו הראשון של המאמר, שפורסם בגיליון הקודם של קשר, תואר בהרחבה המאבק הכושל שניטש בארץ בשנות השלושים והארבעים של המאה הקודמת בין העיתונים העבריים והנהגת היישוב לעיתונים הלועזיים.⁶ כאן נדון בהמשכו של המאבק במדינה שזה אך קמה. האם המסגרת המדינתית החדשה שינתה את מערכת היחסים בין העיתונות העברית לעיתונות הלועזית של המהגרים? האם שינתה את אופי המאבק? והאם הפעם הצליחה העיתונות העברית סוף-סוף לחסל את מתחריה?

המאמר נשען על הרקע התאורטי שעוסק בתקשורת מהגרים, שכבר הובא בהרחבה בחלק הראשון.⁷ גם חלק זה מתבסס על מסמכים ארכיוניים, על פרוטוקולים, על מכתבים ועל קטעי עיתונות, ומטרתו לשפוך אור על פרק לא ידוע בהיסטוריה של העיתונות שיצאה לאור בימיה הראשונים של המדינה. בהיעדר ארכיונים של העיתונות הלועזית מאותם ימים ובאין עדויות חיות, יידון נושא המחקר בעיקר מנקודת מבטם של מוסדות המדינה והארגונים השונים שהיו מעורבים בנושא, ומנקודת מבטה של העיתונות העברית.

רקע היסטורי

השנים הראשונות לאחר הקמת המדינה עיצבו את החברה הישראלית ואת תרבותה. בין השנים 1948–1958 עלו לארץ למעלה מ-900,000 איש: כ-54 אחוז מאסיה ומאפריקה, וכ-45 אחוז מאירופה ומאמריקה.⁸

מרדכי ישעיהו צאנזן היה סופר, עיתונאי ובלשן. כל ימיו רצה להוציא לאור עיתון יומי, וכשהחלה העלייה ההמונית לארץ בשנות החמישים הבין שזו ההזדמנות לממש את החלום. הוא ייסד שני עיתונים באידיש לעולים החדשים: **לעצטע נייעס וידישע צייטונג**, אלא שמשרד הפנים אישר להדפיס רק שלוש פעמים בשבוע. כועס ומאוכזב החליט צאנזן להוציא לאור בכל זאת עיתון יומי. מה עשה? איחד את שני עיתוני תחת השם **לעצטע נייעס פאראייניקט מיט ידישע צייטונג**, לאמור: **לעצטע נייעס** מאוחד עם **ידישע צייטונג**, וליד שם העיתון הוסיף את המילים "טאג צייטונג" (עיתון יומי). כשמשרד הפנים גילה את התחבולה, הוא הורה לצאנזן להפריד מיד בין העיתונים ולהשמיט את המילים "טאג צייטונג".¹ צאנזן לא ויתר ושכלל את תחבולתו: הפעם הדפיס בעמוד הפנימי של **לעצטע נייעס** את הלוגו **ידישע צייטונג**, ואילו בעמוד הפנימי של העיתון פרסם את הלוגו של **לעצטע נייעס**, ולצדם, באותיות קטנות, הוסיף את המילה "לייענט" (קראו).²

כך הפנה את הקוראים מעיתון לעיתון, ובעצם הפך את עיתוניו למעין עיתון יומי אחד שיצא לאור בכל השבוע, ועורר שוב את חמתם של פקירי המשרד. במארס 1955 נמאס לצאנזן מן העימותים הללו. הוא פנה לשר הפנים, ישראל רוקח, ודרש להפוך את עיתונו לעיתון יומי, בטענה שההפרדה לשני עיתונים עם שמות נפרדים פוגעת בקוראים ובעיתון, אך השר דחה את בקשתו.³

צאנזן לא נכנע גם הפעם, וניסה לאחד את **לעצטע נייעס** עם העיתון **ידישע פרעסע** שהיה בבעלות אשתו. שוב סגר משרד הפנים את העיתון, אלא שעתה ניצבה מול הפקידים גברת צאנזן, שהייתה עיקשת לא פחות מבעלה. היא לא חשבה פעמיים ושינתה את שם

מרדכי צאנזן, עורך הלעצטע נייעס. העיתונים העבריים ביקשו לחסל את עיתונו

ותקציביות.¹⁶ הפלגנות הפוליטית והפוליטיזציה שאפיינו את העשור הראשון, לא הקלו על המשימה.¹⁷

“האומנם כך צריך להראות קיוסק עיתונים במדינת ישראל?”

א' רואי שיצא באחד מימי שישי של חודש אוקטובר 1955 לקנות עיתון בקיוסק גדול בתל-אביב, הופתע משפע עיתוני הלעז שראה, ושיתף את קוראי עיתונו, חרות, בתחושותיו: “העיתונות העברית בטלה בששים בים של לוועזיות”, דיווח.

“ג'רוזלם פוסט”, “איוונינג פוסט”, “אילוסטרייטד” – מבקש גבר במקטורן, שמקטרת תקועה בפיו. הוא מדבר עברית במבטא צברי טהור. כדי לצאת ידי חובת לשון האם שלו, קונה הוא עיתון ערב עברי אחד. והנה ניגשת גברת בגיל ככה ככה ומוציאה למעלה משתי לירות. מלבד עיתון גרמני אחד, היוצא לאור בתל-אביב, והשבועון הגרמני “קידמה”, היא קונה “דרו”, “וולטובה” (שווייץ), “דאס כסטה”, “דר מונט”, “דר שפיגל” (גרמניה), “וונג”, “לוק” ועוד שנים שלושה שבועונים אנגליים מצוררים.

רוב הקונים מסתפקים בעיתון יומי אחד, היוצא לאור במדינת ישראל. כעשרה אחוז מהם קונים עיתונים עבריים, היתר – לוועזיים [...] אחד על ששה שבעה קונה שבועון עברי, והיתר לוועזיים [...] ראיתי את קוני העיתונות הפריודית האנגלית, המופיעה באנגליה ובארה“ב [...] בין קוני “מזון רוחני” זה הרבה יודעי עברית [...] כעבור חצי שעה לא יכולתי עוד נשוא את המחזה הזה. אמרתי נושא והלכתי לי.

האומנם כך צריך להראות קיוסק עיתונים במדינת ישראל? הטוב הדבר, שאורחיה בולעים “מזון” רב לשוני כזה? [...] לאן יגיעני מגדל בבל זה?¹⁸

גם א' מש מהפועל הצעיר, ששב מביקור באחד ממושבי העולים, נדהם, לדבריו, כשגילה כי

מתוך 90 משפחות, קרוב ל־60 הן יוצאי רומניה, ולאחר 5 שנים בארץ ובמושב, עדיין הכל קוראים את העיתון הרומני ואף לא עיתון עברי! משהשמעתי תרעומת באוזני האחראים בכפר ושאלתי, מדוע אין רשות למדינה, שהשקיעה מחצית מליון ל” בהקמתו, לדרוש מאת מתיישביו שלא יתנכרו לשפת העם והארץ, השיבו לי בתום לב: “תראג המדינה שלא יפיעו עיתונים בשפות זרות, ונהיה נאלצים ללמוד עברית ולדבר בה כארצות אחרות.”¹⁹

“חוצפת הלעז”, כינה העיתונאי יוסף אוליצקי מדבר את המצב. לרגע נדמה היה לעוברי אורח, כי נקלעו “במקרה לאחת מביירות העולם, לעיר בינלאומית.”²⁰

מספר עיתוני הלעז גדל בקצב מהיר.²¹ לשם המחשה: אם בחודש מאי 1950 יצאו בישראל שמונים עיתונים בלוועזית ומאה בעברית,²² הרי בסתיו 1953 יצאו לאור 104 עיתונים לוועזיים לעומת 119 עיתונים עבריים. ב־1954 יצאו בארץ 113 עיתונים לוועזיים, כנראה השיא של כל הזמנים.²³

גם מגוון השפות של העיתונים גדל. אם בשנות השלושים והארבעים של המאה הקודמת יצאו לאור בארץ עיתונים לוועזיים יומיים מעטים בגרמנית, בפולנית, בהונגרית, באידיש בצרפתית, באנגלית ובערבית,²⁴ הרי לאחר הקמת המדינה מספר השפות של העיתונים הלוועזיים עלה ל־14: אנגלית, גרמנית, צרפתית, ספרדית, הונגרית, רומנית, בולגרית, ערבית, פולנית, אידיש, צ'כית, לדינו, פרסית וסרבית.²⁵ תפוצת העיתונים עמדה על למעלה מ־80,000 עותקים, ומספר קוראיהם

דוכן עיתונים בתל-אביב. כמעט ולא נותר מקום פנוי לעיתונות העברית. צילום: משה פרידן, לע"מ

מאות אלפי עולים מ־15 מדינות שינו את פניה של המדינה שזה אך קמה.

אחת הבעיות הקשות שאיימו על בנייתה של האומה החדשה ועל לכידותה הייתה השפה. כליל שפות הציף את הארץ. בכל מקום דיברו לוועזית. רבים משלטי החנויות והמודעות נוסחו בלוועזית. בתי קולנוע הקרינו סרטים זרים. תאטרונים ולהקות הופיעו בשפות שונות. גם קול ישראל שידר לעולים תכניות מיוחדות בשפתם. הספר הלוועזי השתלט על המדינה, ועיתוני הלעז נראו בכל פינה: בדוכני העיתונים כמעט ולא נותר מקום פנוי לעיתונות העברית. בכתי הקפה בקושי אפשר היה למצוא אותם.

ראש הממשלה, דוד בן-גוריון, היה מודאג: רק כ־57 אחוז מתושבי המדינה דיברו עברית.¹⁰ הוא הבין שכדי לבנות אומה לא די בטריטוריה ובמורשת היסטורית: גם לשון לאומית היא תנאי הכרחי לכך. כי שפה, כפי שכתב ההיסטוריון אריק הובסבאום, מלכדת ומשתפת ומחברת אנשים אל עברם המשותף,¹¹ ואילו ריבוי שפות, כפי שהסביר הסוציולוג ארנסט גלנר, עלול להרחיק אותם זה מזה.¹² בן-גוריון החליט להסתער על הקליטה הרוחנית של העולים, ובמיוחד על הנחלת השפה העברית לעם. “העברית היא המלט התרבותי, כשם שהארץ היא המלט החומרי, והעצמאות – המלט המדיני לאומה היהודית המתחדשת”, כתב.¹³ הוא רתם למשימה סופרים ואנשי רוח, ובעזרת שר החינוך והתרבות, בן-ציון דינור (דינבורג), הוקמה המועצה העליונה לתרבות, והחל מבצע הנחלת הלשון בידי אלפי מתנדבים ומורים שלימדו את העולים עברית.¹⁴ במקביל ניסו ראש הממשלה, שר החינוך וחברי כנסת לקדם חוקים להשלטת השפה העברית כשפת המדינה,¹⁵ אך הדבר לא עלה יפה מסיבות פוליטיות

קיוסק עיתונים ביום שישי, בעיניו של בן ז'יני מעיתון חרות. "אהרן על ששה שבועה קונה שבועון עברי והיתר לועזיים"

לא פעם נאלצה להתחרות בעיתונים פרטיים באותן שפות, שרמתם הייתה טובה יותר ותפוצתם רחבה.⁴³ העיתונים האלה סבלו גם מבעיות הפצה, שבאו לידי ביטוי במפיצים לא מיומנים ובמנויים שלא שילמו. היו קיוסקים שעיתונים לא הגיעו אליהם או הגיעו אך בכמות לא מספקת, והיו קיוסקים שהסתירו עיתונים מסוימים בלחץ חברות הפצה מתחרות. לפעמים כשיצא עיתון חדש, ניסו מפלגות יריבות למוטט אותו. לדוגמה, כאשר מפא"י הוציאה לאור את העיתון היומי בפולנית קורייר, העיתון המתחרה נוביני, שנתמך בידי המפלגה הפרוגרסיבית, נתן הוראה למפיצים ולמחלקים למנוע את הפצת הקורייר. מזכירי הסניפים של מפא"י נאלצו לשלוח את אנשיהם לקיוסקים ולריכוזי העולים ולעקוב מקרוב אחר ההפצה.⁴⁴ כדי להתגבר על הקשיים הללו השקיעו חלק מהמפלגות מאמצים שיווקיים מגוונים. הדבר בלט במיוחד במפא"י, שהתקשתה לרכוש את לב העולים בעזרת העיתונים האלה.⁴⁵ כדי להגיע אל קוראים רבים ככל האפשר, ערכה המפלגה מדי פעם "עיתון חי" או "ערכי תרבות" עם להקות זמר, שבהם חולקו עיתונים חנים.⁴⁶ היא הפיצה עיתונים בבתי מלון בארץ ובחו"ל, ותלתה פרסומות ברחובות.⁴⁷ כדי להעלות את תפוצת העיתון שלה בספניולית, לדוגמה, שקלה המפלגה להגדיל בין המינויים ומגיסיהם כרטיס נסיעה לאיסטנבול לשבוע ימים.⁴⁸

מפלגות שותלות את אנשיהן בעיתוני לעז פרטיים

המפלגות לא הסתפקו בהקמת עיתונים לועזיים. כיוון שמצד אחד נאלצו להתמודד עם עיתונות לועזית עוינת של המפלגות היריבות, ומצד שני עם עיתונות לועזית עוינת של מו"לים פרטיים, ניסו המפלגות

הגיע לכ-400,000 איש.²⁶ היו יישובים, כמו לוד ורמלה, שתפוצת העיתונים האלה בהם הגיעה לפי שניים מתפוצת העיתונים בעברית.²⁷ רוב העיתונים הלועזיים היו עיתונים פוליטיים שיצאו בחסות המפלגות, ומיעוטם עיתונים פרטיים, חלקם בעלי נטיות פוליטיות. לצדם הופיעו עיתוני לעז שיצאו לאור בידי צה"ל, ואליהם נוספו עיתונים מחו"ל שנשלחו למנויים או יובאו על ידי ספרית פועלים של השומר הצעיר.²⁸ היו בהם עיתוני אידיש מפולין, עיתוני יום א' באידיש מאמריקה, והעיתונים ניו יורק טיימס והרולד טריביון באנגלית, ופרבדה ואיזווסטיה ברוסית.²⁹

המפלגות "מגלות" את העולים

ריבוי העיתונים הלועזיים בישראל בשנות החמישים נבע מסיבות כלכליות ופוליטיות. חלק מהעולים היו בעלי הרגלי קריאה מפותחים של ספרים ועיתונים.³⁰ לכן טבעי היה, שבשלב הקליטה הראשונים הם נזקקו לעיתונים שסייעו להם להתגבר על קשיי השפה, על תחושת הבדידות ועל מצוקות היום-יום וירכזו את קליטתם.³¹

עם הראשונים שזיהו את ההזדמנות העסקית שטמונה בעלייה זו, היו עיתונאים ואנשי עסקים מקרב ותיקי הארץ ומבין העולים, שניצלו את מצוקת השפה של העולים ואת הצורך שלהם במזון רוחני, והקימו עיתונים בשפתם. תהליך הקמת עיתון כזה היה פשוט, וגם הוצאות תפעולו היו נמוכות. לכן העיתונים האלה היו ל"אחד העסקים הטובים ביותר במדינה", כהגדרת אגודת העיתונאים,³² ו"אחת הפרנסות הטובות ביותר בארץ", כהגדרת עורך מעריב, ד"ר עזריאל קרליבך.³³ עד מהרה הבינו גם המפלגות שעליהן לנצל את הכוח האלקטורלי הרב שטמון בעולים החדשים, וייסדו עיתונים מפלגתיים בשפות שונות, שבאמצעותם ניסו לגייסם למפלגה, לחנכם לאזרחות טובה ולהרוץ את המתקפות היומיומיות על מפלגתם.³⁴

כמעט לכל מפלגה היה לפחות עיתון לועזי אחד.³⁵ למפא"י הגדולה השלטת היו למעלה מעשרה עיתונים, חלקם שבועונים, בשפות שונות: רומנית, הונגרית, פולנית, בולגרית, יוגוסלבית, אידיש, צרפתית, גרמנית, ספרדית, לדינו ופרסית, שנמכרו או חולקו בחינם.³⁶ מפא"י הפכה את העיתונים האלה לתעשייה של ממש. מנהיגיה האמינו כי "העיתונות הלועזית משמשת מכשיר פוליטי בעל חשיבות ראשונה במעלה",³⁷ וכי היא תסייע לה להישאר בשלטון לאורך זמן, ולכן הקימו מחלקה מיוחדת לטיפול בעיתוני הלעז, ובראשה העמידו עיתונאי.³⁸ המפלגה היא שקבעה את נושאי הכתבות, את היקפן ואת סגנונן. "המאמרים לא ישאו אופי של תעמולה ישירה, והם ישרתו את העניין בעקפיץ", הנחו העורכים.³⁹ המפלגה אף הקימה בית דפוס משלה בשם "החברה המאוחדת להדפסה בע"מ", "מהמשוכללים במקצוע זה בארץ", שנקנה בכספי תרומה בארצות הברית, כדי להדפיס בו את העיתונים העבריים והלועזיים, חומרים פוליטיים ואת ספרי המפלגה.⁴⁰ כן הקימה חברה בשם "פרסומים", שריכזה את הפעילות האדמיניסטרטיבית והמשקית של העיתונים האלה.⁴¹

העיתונות הלועזית המפלגתית, כמו העיתונות הלועזית הפרטית, נאלצה להתמודד עם עיתונאים לא מקצועיים ולא מיומנים, שלרוב לא ידעו עברית ולא הכירו ולא הבינו את המציאות הישראלית.⁴²

ל'אינפורמסיון' לא התחבב על עולי צפון אפריקה, שמיעטו לקנות ולקרוא עיתונים, וצבר חובות. למרות זאת החליטו במפלגה לא לסגור אותו, כי "מבחינה פוליטית פנימית וחיצונית, סגירתו עלולה לגרום נזק רב למפלגה ולמדינה גם יחד. חוץ מזה, גם במקרה של התעלמות מחישובים אלה, סגירת 'ל'אינפורמסיון' תפתח אפשרות להוצאת עיתון יומי בצרפתית ע"י גורמים פוליטיים אחרים".⁵⁶

במטרה להגביר את השפעתה גם קרב דוברי האידיש, בדקה מפא"י "אפשרות לשותפות מסוימת עם מר צאנין [עורך לעצטע נייעס], וקוים כבר מגע בעניין זה".⁵⁷ במקביל דחפה המפלגה את אנשיה לכתוב בלעצטע נייעס, שהיה "מלא עקיצות על חשבון מפא"י". ואכן, ארבעה מחבריה הצליחו להשתלב בעיתון, וכתבו שם מדי שבוע על נושאים שונים. "הואיל והעיתון מוסיף לפרסם מאמרים מאת יריבי המפלגה, חשוב לשמור על המשך כתיבתם של חברינו", כתב משה קיטרון, שעמד בראש המחלקה לעיתוני לעז במפלגה, למזכיר, גיורא יוספטל.⁵⁸

צה"ל מצטרף למפיצי הלעז

המפלגות לא הסתפקו בכך, ושלחו זרועות גם אל עבר מחנות הצבא והמשלטים, שם שהו בשלהי 1948 קרוב ל-18,000 חיילים עולים ממדינות שונות,⁵⁹ שחלקם הגיעו ישירות מהאנייה או מבית העולים, ולא ידעו עברית. המפלגות שלחו לחיילים האלה את עיתוני הלעז שלהם לצד עיתונים בעברית, שיועדו לילידי הארץ ולוותיקים. הצבא לא התנגד, כי היה אז בעיצומו של תהליך "מיזוג גלויות",⁶⁰ וראה בעיתונים הלועזיים את אחד הכלים החשובים שיקל על חבלי הקליטה של החיילים העולים ועל התערותם בצבא, ויאפשר להם תוך זמן קצר להפוך ישראלים, להבין פקודות ולתפקד כגוף אחד בשדה הקרב.⁶¹ רק בשלב מאוחר יותר החליט צה"ל לנתק את העולים מפוליטיקה ולהפוך את העיתונים לכלי חינוכי והתחילו להוציא לאור בעצמו עיתונים בלועזית. "תקפו אותנו על כך, ואני טענתי: יהודי שהולך לחזית ועלול בכל רגע ליפול, אני רוצה שהוא ידע לפחות על מה הוא נופל", סיפר סא"ל אהרון זאב, שהיה ראש ענף הסברה והשכלה, ממקימי חיל החינוך, ולימים קצין חינוך ראשי.⁶²

עיתוני הלעז הצבאיים החלו לצאת ב-1948, בזמן המלחמה. בתקופה זו הוציא צה"ל לחיילי גח"ל (גיוס חוץ לארץ) עשרה עיתונים לועזיים: אינדרהיים, עיתון יומי באידיש; אגרת לעולה, באידיש; לחייל העולה, שבועון בהונגרית; לחייל העולה, שבועון בבלגרית; לחייל העולה, שבועון באיטלקית; החלוץ, עיתון באיטלקית; פרונטליין, שבועון באנגלית; במולדת, שבועון בצרפתית; ז'ורנל דירונ'לם בצרפתית ולדגל, שבועון ברומנית.⁶³

העיתונים האלה הטיפו לחיילים העולים ציונות, נטעו בהם אהבת הארץ, סיפקו להם מידע על חיי התושבים וגם לימדו אותם עברית. העיתונים היומיים היו בני שני עמודים, והשבועונים – בני ארבעה. מתחת ללוגו שלהם הופיע סמל צה"ל. להוצאתם ולהפצתם היו אחראים קציני התרבות שפעלו במסגרת מטה שירות התרבות, לימים ענף הסברה והשכלה במפקדת קצין חינוך ראשי.⁶⁴ העיתונים הופצו בין החיילים בידי קצין לענייני גח"ל, על פי רשימה שהוכנה מראש, וכל יחידה שילמה עבורם מתקציב התרבות שלה.⁶⁵

בחירות במערכת כיסלון. המפלגות גייסו את העולים באמצעות עיתוני הלעז. צילום: דוד אלדן, לע"מ

להשתלט על העיתונים הפרטיים האלה במטרה להשתקם ולהרחיב את השפעתן, אם על ידי תמיכה כספית בהם, "תמורת השפעה פחות או יותר גלויה על התוכן והקו הפוליטי",⁴⁹ אם על ידי שתילת אנשים שלהן במערכות השונות ואם על ידי קניית העיתון היריב או שכירתו לתקופת הבחירות.⁵⁰

במפא"י, לדוגמה, בדקו איזה עיתון של המתחרים יוכל לשרת את המפלגה ואיזה מהם יזיק לה, ולפי זה תכננו את הוצאת העיתונים החדשים ואת ההשתלטות על הקיימים. למשל, במערכת העיתון הפרטי נוביני בשפה הפולנית היו עיתונאים תומכי המפלגה הפרוגרסיבית לצד עיתונאים מצביעי הציונים הכלליים, ו"יש אומרים כי בעלי 'נוביני' אף מוכנים להבטיח תמורת תשלום דריסת רגל לחוגי מפא"י".⁵¹ במערכת אוי קלט ההונגרי השתתפו חברי מפא"י והמפלגה הפרוגרסיבית, ובשלב מסוים שקלה מפא"י לרכוש "דריסת רגל בעיתון היומי".⁵² אפילו עיתון זניח בצ'כית עורר את עניינם. "לו היו שואלים אותי אם יש צורך בדבר זה – הייתי אומר: לא", אמר החבר מ' כץ בישיבה של לשכת המפלגה. "אבל עובדה שהעיתון קיים, ויש חשש וקיימת סכנה שהוא יפול לידי הקומוניסטים. יש לנו הזדמנות לקבל עיתון זה בזול מאד לידנו".⁵³ העיתון הבולגרי היומי פאר נקט תחילה עמדה אופוזיציונית קיצונית נגד השלטון, אך לאחר שהמפלגה הכניסה אחדים מחברי מפא"י למערכת, המצב השתנה. "לדברי חוגים יודעי דבר, מוכן פראנקו [יצחק פראנקו, בעל העיתון] למכור את העיתון תמורת 25,000 לירות למפא"י, או 'להשכירו' עד לאחר הבחירות תמורת 10,000 ל"י".⁵⁴

כיוון שהמפלגה רצתה להשתלט גם על עולי צפון אפריקה, והעיתון הפרטי של דוברי הצרפתית ל'אקו ד'ישראל הפריע לה, החליטה מפא"י לרכוש אותו. גזבר המפלגה, משה לבנה, החל לנהל משא ומתן עם העיתון כדי לרכוש אותו ב-20,000 ל"י, במטרה לחסלו. כיוון שהמשא ומתן נכשל, הקימה המפלגה את העיתון בצרפתית ל'אינפורמסיון, בתקווה שעם הזמן ימוטט את ל'אקו ד'ישראל.⁵⁵ אך

ביולי 1948 התחיל הצבא להדפיס, לצד עיתוני הלעז, גם את **במחנה לעולה**,⁶⁶ ששימש "כלי עזר בעל חשיבות מרובה ללימודי העברית בצבא".⁶⁷ העיתון בן שני העמודים, כתוב בעברית מנוקדת, כלל גם מילון לועזי. "החייל למד עברית, ובו בזמן גם קיבל אינפורמציה על הנעשה בעולם. ראיתי בזה שלב מעבר לקריאה בעיתון עברי", סיפר סא"ל זאב.⁶⁸

במאוס 1949, כשהצבא הכריז על "מבצע עברית" – מבצע הנחלת הלשון לחיילים,⁶⁹ גייסו קציני החינוך לעזרתם את עיתוני הלעז הצבאיים. במסגרת המבצע נדרשו אלפי חיילים בפיקודים השונים ללמוד כאלף מילים יסודיות בעברית ולהיבחן עליהן. עיתוני הלעז נרתמו למשימה ופרסמו "מאמרים, רשימות, סיסמאות, חידות וכן קטעי קריאה ללומדים".⁷⁰

אט-אט השתלטה העברית, ומאמצע 1949 עיתוני הלעז הצבאיים החלו להיסגר בהדרגה, ואת מקומם תפסו פרסומים מנוקדים בעברית קלה.⁷¹

"היד הקלה" של משרד הפנים

מחוץ למחנות הצבא המשיכה עיתונות הלעז לפרוח. הרישיונות ניתנו כמעט לכל דורש. בין מבקשי הרישיונות היו אפילו פקידי ממשלה, שחיפשו הכנסה נוספת,⁷² ומיסיונרים שביקשו להוציא עיתון, כדי להעביר אנשים על דתם.⁷³ יום אחד הופיע במשרדו של ישעיהו קלינוב, מנהל אגף העיתונות במשרד הפנים, אדם אחד, "שביקש רישיון ל-6 עיתונים בלועזית (בשש שפות)".⁷⁴ אדם אחר דרש מהממונה על מחוז תל-אביב רישיון לעיתון בשבע שפות.⁷⁵

היו עיתונים שנפתחו ואחרי שבועות או חודשים אחדים נסגרו, והרישיונות שלהם לא בוטלו. יזמים פרטיים ביקשו רישיונות, אך לא עשו בהם שימוש. מפלגות קיבלו רישיונות, אבל שמרו אותם לימי בחירות.⁷⁶ דומה היה שמשרד הפנים, שהיה אחראי למתן הרישיונות, מאבד שליטה. אי סדר שרר בין כתליו, חוסר אונים, היעדר מדיניות ברורה החל בשנים וכלה באחרון הפקידים.

שר הפנים, חיים משה שפירא,⁷⁷ ניסה בתחילת כהונתו להגביל את מספר עיתוני הלעז וקבע כי לא יינתנו רישיונות לעיתונים לועזיים יומיים, אלא רק לשבועונים ולירחונים ולעיתונים המבקשים להופיע פעמיים-שלוש בשבוע.⁷⁸ כן קבע שרישיונות לעיתונות לועזית יינתנו לפי ה"עיקרון, שלפיו אנו נותנים לכל הפחות רישיון להוצאה פריונית אחת לכל גוש מבין העולים החדשים, שעדיין אין לו ביטאון בשפתו הוא".⁷⁹ אלא שבשטח ההנחיות האלה לא יושמו, ותוך פרק זמן קצר של חצי שנה בלבד (מספטמבר 1949 ועד מארס 1950) העניק משרדו של שפירא 24 רישיונות לעיתונים, מהם רק עשרה בעברית.⁸⁰ ישראל רוקח שבא אחריה התיר את הרצועה,⁸¹ ובמיו, כפי שתיאר העיתונאי מרק גפן בעל המשמר, "הרישיונות ניתנו לכל מי שביקש, ותהליך הליעוז מתפתח בקצב מזוהז".⁸²

גם העיתונאי יהודה גוטהלף מדבר שם לב שלא היה זה אותו ישראל רוקח, שהכיר מתקופת כהונתו כראש עיריית תל-אביב.⁸³ אז, בהיותו ראש עיר, הצטרף רוקח אל נוטרי השפה העברית שלחמו

השבועון בהונגריה בהוצאת צה"ל

השבועון בצרפתית בהוצאת צה"ל

העיתון במחנה לעולה בעברית מנוקדת, יצא לאור על ידי הצבא במטרה ללמד את החיילים העולים עברית.

בכנסת בקשיים של עובדי המשרד.⁹¹ ואיך יגידו "לא" לעולה חדש, איש צבא, שארגן את מח"ל בארצו, והגיע זה עתה מפולין?

בבוקר אחד, מספר קלינוב, נכנס (העולה החדש) לחדרי, והוא דרש שאתן לו אפשרות להוציא עיתון יומי בפולנית בשביל אנשיו. בשוחחי עמו הסברתי לו את מאבקנו למען העיתונות העברית ואת רצוננו, כי כל החיילים הבאים ארצה ילמדו וירכשו את השפה העברית. אולם איש הצבא אמר לי: "החיילים שלי הלכו ישר לנגב, ואם הם טובים למות – הם גם טובים כדי לדעת מה מתרחש בארץ, ואין להם עתה זמן ללמוד עברית כשהם כצבא וממלאים את תפקידם". האיש הזה קיבל את הרישיון המבוקש, אבל לא קל היה להוציא עיתון יומי, והעיתון הופיע פעמיים בשבוע.⁹²

לחצים הפעילו גם בכירי מפלגות, שדרשו רישיונות לעיתוני המפלגה או לעיתונים של יזמים פרטיים.⁹³ לא פעם נאלצו פקידי המשרד להתמודד גם עם רמאים שביקשו רישיונות כביכול עבורם, שעה שמאחוריהם עמדה מפלגה ששלחה אותם. קלינוב פגש אותם לא פעם במשרד:

כל מי שבא ומבקש להוציא עיתון יומי בשביל העולים מודיע שהוא אל-מפלגתי, אבל לדאבוני אין דבר כזה. נתנו פעם רישיון להוצאת עיתון בשפה מסוימת עם הבטחה שהעיתון ימסור אינפורמציה לעולים החדשים, וכי אין לו שום חלק ונחלה בריב המפלגתי ואין לו שום נקיעת עמדה לגבי הבעיות הפוליטיות. אולם מיד לאחר שהרישיון ניתן, הופיעו אנשים אחרים בטענה "כיצד אתם מפקירים את העלייה שלנו דווקא בידי הציונים הכלליים", ובאו אז אנשים מכל החוגים – אנשי "מזרחי", אנשי מפא"י ואנשי מפ"ם.⁹⁴

כי בתחבולות תעשה לך עיתון

מהר מאוד זיהו בעלי העיתונים את האויב ששרר במשרד הפנים, וניצלו את המצב לטובתם. הם התחילו לעקוף את המגבלות, ובתחבולות שונות ומשונות, "מניפולציות" או "תכסיסים" בלשון הפקידים,⁹⁵ הצליחו בסופו של דבר להפוך עיתונים דו-יומיים או תלת-יומיים לעיתונים יומיים.

המזימה התבצעה כך: מו"ל שקיבל רישיון להוציא עיתון שלוש פעמים בשבוע, היה פונה שוב למשרד הפנים ומבקש רישיון לעיתון נוסף, לרוב עם שם דומה. לפעמים היה פונה אל אחד ממכריו ומבקש שיוציא את הרישיון על שמו. אחר כך, כשהעיתונים החלו לצאת, הוא היה מאחד אותם בצורה פיקטיבית, מחבר את שמותיהם בצירוף המילים "מאוחד עם", או "בשיתוף פעולה עם", כשם עשה מרדכי ישעיהו צאנין מלעצטע נייעס.⁹⁶

ב־16 בפברואר 1954 דיווח הממונה על תפקידים מיוחדים במשרד הפנים, ד"ר מ' קרמר, כי 14 עיתונים (עשרה מפלגתיים וארבעה פרטיים) קיבלו רישיון להופיע שלוש פעמים בשבוע, אך כעבור זמן מה התאחדו ביניהם והפכו לשבעה עיתונים יומיים.⁹⁷ היצירתיות לא ידעה גבול. הגיעו דברים לידי כך, שאפילו שתי מפלגות יריבות היו מוכנות לאחד את עיתוניהן, ובלבד שיזכו בעיתון יומי...

כך קרה באוקטובר 1952. למפלגה הפרוגרסיבית היה אז עיתון כפולני בשם אופיניה שנרפס פעם בשבוע, וגם לציונים הכלליים היה עיתון כפולני שיצא פעם בשבוע ושמו כוילה. שתי המפלגות ביקשו ממשרד הפנים להפוך את עיתוניהן לעיתונים יומיים, אך בקשותיהן

דוד בן-גוריון ומשה שרת, ראשי הממשלה, שאחראים לא מעט להתפשטות עיתוני הלעז. צילום: לע"מ

בלעז, נקט יד קשה כלפי העיתונים הלועזיים שיצאו בעירו וכינה את המאבק בהם בשם "מלחמת מצווה",⁸⁴ ואילו עתה השתנה יחסו לנושא. רוקח שידר מסרים סותרים. בדיון על העיתונות הלועזית, שהתקיים בכנסת ב־6 בינואר 1954, הוא הורה לפעול "בלא רחמים נגד אלה המפיצים או קוראים את העיתונות הלועזית", כי "כשם שנחוצה לנו גאולת האדמה, גאולת המשק – כך נחוצה לנו גם גאולת השפה, שנרכשת לא מעט על ידי קריאת עיתונים".⁸⁵ כחודשיים אחר כך, בדיון בוועדת השרים לענייני פנים ושירותים, המשיך באותו טון תקיף ואמר ש"צריך לדעת להגביל בחוק את מספר העיתונים [הלועזיים]."⁸⁶ אך ארבעה חודשים לאחר מכן, במסיבת עיתונאים שכינס בתל-אביב, כבר הייתה בפיו הצהרה אחרת, מרוככת: "אין ברעתי לנקוט בשום אמצעים חוקיים למניעת התרחבותה של העיתונות הלא-עברית; שאלה זו תיפתר עם הזמן, עם הנחלת השפה העברית לילדי העולים".⁸⁷ דברים דומים השמיע חודשים אחרים אחר כך, בישיבת הממשלה שדנה בעיתונות הלועזית.⁸⁸

גם שר הפנים, ישראל ברי-הודה, שכינה אחרי רוקח,⁸⁹ לא גילה עקיבות. תחילה צמצם את תדירות הופעת עיתוני הלעז, והורה לתת רישיונות רק לעיתונים שיופיעו פעמיים בשבוע, אך אחרי כחצי שנה חזר בו והתיר מתן רישיונות לעיתונים שמופיעים שלוש פעמים בשבוע.⁹⁰ גם בימיו העיתונות הזאת פרחה.

פקידי המשרד, בעיקר הממונים על המחוזות, שהיו אחראים בפועל למתן הרישיונות, ובאו במגע ישיר עם ציבור הפונים, התקשו להתמודד עם כמות המבקשים. הם לא ידעו כיצד לנהוג בהוראות הסותרות. הם שאלו, התייעצו, חיכו למוצא פיו של היועץ המשפטי. הלחץ היה כבד. "קשה, למשל, להסביר לעולים הבאים מהגוש האספניולי, מדוע לעליה הגרמנית יש שני עיתונים יומיים, בו בזמן שלהם – יהודי בולגריה, טורקיה וכו' – אין אף עיתון יומי אחד. קשה גם להסביר מדוע קיימת עיתונות יומית בצרפתית, באנגלית ובהונגרית, אבל באידיש לא!", שיתף ישעיהו קלינוב את חברי הוועדה לענייני פנים

הגלויות. בתקופה שבה אני שומע שפות שונות [...] כאשר אני שומע יותר עברית ופחות לועזית – אלה היו תקופות רעות ביישוב. תקופות ללא עלייה [...] אני מתפלל ליום שנשמע ברחובות תל-אביב וירושלים הרבה רוסית, שידברו רוסית ברחובות, כי זה יהיה סימן לעלייה רבתית מרוסיה. אני מתפלל לשעה שבה יהיה כורח השעה שיופיע עיתון יומי ברוסית, כי זה יהיה סימן לעלייה עוד יותר גדולה מרוסיה [...] הופעת עיתון בשפה מסוימת זהו סימן לעלייה לא קטנה מאותה ארץ".¹⁰⁶

למרות עמדת המנהיגים היו שרים בממשלה שצידדו בסגירת העיתונים או בצמצום מספרם, בגלל הנזקים שהם גרמו, לדבריהם, לעולים, ובשל מצוקת הנייר והמחסור במטבע זר ששררו במדינה.¹⁰⁷ גם בישיבות הפנימיות של מפא"י נשמעו מדי פעם קולות שדרשו לסגור את העיתונים האלה בגלל איכותם הירודה, בגלל הנזקים שהם גורמים לעולים ובשל הגירעונות הכספיים שהם מסבים למפלגה.¹⁰⁸ "מגמתנו היא חיסול העיתונות הלועזית", דיווח ב-1953 הביולטיין הרשמי של מפא"י, ידיעות המזכירות,¹⁰⁹ אך בפועל המפלגה לא נקטה שום צעד מעשי לחיסולם. להפך, אותו זמן ניהל ח"כ זלמן ארן, מבכירי המפלגה, משא ומתן בארצות הברית לרכישת מכונת דפוס שתדפיס, בין השאר, את העיתונים האלה,¹¹⁰ ובמפלגה אף נקבעה מדיניות שלא סוגרים עיתון כושל כדי לא לנתק את הקשר עם העולים, כדי למנוע מהמפלגות היריבות להקים עיתונים מתחרים וכדי לאפשר למפלגה לצמצם את הביקורת על הממשלה.¹¹¹ גם משה קיטרון, שעמד בראש המחלקה שטיפלה בהוצאתם לאור, קבע ש"אין הוצאת עיתונות זו מפריעה כמלוא הנימה לאמאצים למען השלטת העברית. להיפך, נראה הדבר שע"י עיתונות לועזית מכוונת כהלכה, נקרב יותר את הלככות לעברית מאשר ע"י הפקרת העולים לעיתונים היריבים".¹¹²

המפלגות היריבות נלחצו. בחרות הביעו דאגה נוכח השתלטות מפא"י על שוק עיתוני הלעז. הדאגה גברה ב-1958, חודשים אחדים לפני הבחירות לכנסת הרביעית, כשבחרות האמינו שהפעם יביסו את מפא"י וירכיבו את הממשלה. הוועידה הארצית החמישית של חרות הודיעה כי "היא רואה בדאגה רבה את מסע המונפולזיציה של העיתונות הלועזית המתנהל על ידי מפא"י, שמטרתו להשתלט על דעת הקהל בקרב העולים החדשים, דבר המהווה פגיעה חמורה בחופש הביטוי".¹¹³

סיבה שנייה שיכולה להסביר את אוזלת ידיהם של שרי הפנים, נעוצה ב"פקודת העיתונות". בימי המנדט, הממשלה הבריטית היא זו שהייתה אחראית למתן רישיונות לעיתונים באמצעות "פקודת העיתונות" שנחקקה ב-1933.¹¹⁴ הפקודה חייבה כל בעל עיתון להצטייד ברישיון מטעם הממשלה. כל מי שהיה בן 25 לפחות עם תעודת בגרות מוכרת וללא עבר פלילי ושלט בשפת העיתון שביקש להקים, היה זכאי לרישיון כזה.¹¹⁵ אלא שהבריטים לא היו נדיבים בהנפקת הרישיונות, אם מטעמים פוליטיים ואם מסיבות כלכליות, שנבעו ממשבר הנייר שפקד את הארץ בתחילת שנות הארבעים.¹¹⁶ כשעזבו את הארץ הפקודה צורפה לספר החוקים של מדינת ישראל, וסמכות רישוי העיתונים הופקדה בידי שר הפנים – הותר הרסן והארץ הוצפה בעיתונים, בעיקר בעיתונים לועזיים.

נדרח. כדי לעקוף את הגזרה, החליטו השתיים לשתף פעולה: הן שינו את שמות העיתונים, וביקשו רישיון להוציאם שלוש פעמים בשבוע. אופיניה הפך לנוביני איזראלסקיה, וקיבל רישיון להופיע שלוש פעמים בשבוע, וכיילה הפך לנוביני דניה, וגם הוא הפך לעיתון תלת-שבועי. מכאן קצרה הייתה הדרך להפוך את שני העיתונים האלה לעיתון יומי מאוחד, אף שפעלו בחסות שתי מפלגות יריבות.⁹⁸

הממונים על המחוזות ופקידים בכירים במשרד הפנים עמדו חסרי אונים נוכח ה"תעלולים", כלשונם, שנקטו המו"לים. הם נאלצו לאשר רישיונות לעיתונים שיצאו לאור שלוש פעמים בשבוע, אף על פי שידעו שחלקם יעקפו, בסופו של דבר, את האיסור ויתאחדו לעיתון יומי. היו פקידים שסירבו לתת יד להונאה ודחו את הבקשות,⁹⁹ אבל רובם חששו לסרב, שמא יאשימו אותם באפליה, והחלטתם לא תעמוד במבחן בית הדין העליון לצדק.¹⁰⁰

"נעשתה גשיאה בזה שהותרה הופעת עיתונים 3 פעמים בשבוע, כי זה נתן את האפשרות לנצל אותם כעיתונים יומיים ע"י קומביניציות שונות", התוודה ד"ר קרמר ממשרד הפנים. "אני מציע להפסיק במתן רישיונות כאלה", כתב למנכ"ל המשרד,¹⁰¹ אך הצעתו נותרה ללא מענה.

"הממשלה רוצה שהעולה ימשיך לחיות בלועזית"

ידו הקלה של משרד הפנים במתן רישיונות, עוררה לא פעם תמיהה וזעם בקרב פוליטיקאים ועיתונאים. ממה נבעה אוזלת היד של שרי הפנים?

סיבה ראשונה שיכולה להסביר את התנהגותם, היא פוליטית. העולים החדשים היו, כאמור, כוח אלקטורלי, ועיתוני הלעז היו בעיני הפוליטיקאים כלי חשוב לגיוסם למפלגה בעת פקודה, כלי שהבטיח את הצלחתם ואת שרידותם. המפלגות התחרו ביניהן על לבו של העולה, ושרי הפנים, כאמור, נאלצו לעמוד בלחצים בלתי פוסקים של שרים וח"כים ממפלגות שונות, שביקשו רישיונות למפלגותיהם, ולא תמיד היה להם קל לסרב. ייתכן גם שלא כולם הבינו לעומק את סכנותיה של העיתונות הזו.

אפשר לשער שגם ל"רוח המפקד" שנשבה מלשכותיהם של ראשי הממשלה, דוד בן-גוריון ומשה שרת, הייתה השפעה לא מעטה. בן-גוריון דיבר בשני קולות: מצד אחד ביקש להכניס את העולים ל"כור היתוך" וליצור ישראלים חדשים דוברי עברית,¹⁰² ובאותה נשימה היה מזכיר את העיתונים הלועזיים, שמעכבים את התהליך ומחבלים בו, ואף סירב להתראיין לעיתונים האלה ולפרסם בהם את מאמריו.¹⁰³ מצד שני העלים עין מעיתוני הלעז שהוציאה מפלגתו, וכששר החינוך והתרבות, דוד רמז, הביא ב-11 באפריל 1951 ערמה של עיתונים לועזיים לישיבת הממשלה, כדי להמחיש למשתתפיה את חומרת התופעה, הגיב בן-גוריון באירוניה: "קיבוץ גלויות"¹⁰⁴, ולא יספ. בכך, בעצם, ביטא את יחסו לנושא.¹⁰⁵

גם מחליפו בראשות הממשלה, משה שרת, תמך בעיתונים האלה, אך בשונה מבן-גוריון הוא לא נרתע מלהצהיר זאת בגלוי. "אינני יכול לשקוע במרה שחורה למראה התפשטות העיתונות הלועזית", אמר שרת בישיבת הממשלה, שהוקדשה לעיתוני הלעז. "אני רואה בזאת לא סימן של ערב רב לשוני, אלא אני רואה בזאת כורח קיבוץ

הם יודעים את המתרחש בה, אין הם מעריכים עד כמה עיתונות זו עומדת כחומה ביניהם לבין מחציתו של הישוב".¹²⁵ במקום אחר הוסיף: "מתקבל הרושם כי הממשלה, לא זו בלבד שאינה מעודדת אלא כובלת את העברית – היא רוצה שהעולה ימשיך לחיות בלועזית".¹²⁶ חיזוק לתחושתו זו של קרליבך אפשר למצוא בהסכם שמשדר המסחר והתעשייה חתם בשנות החמישים עם סוכני העיתונים על מתן הנחה של עשרים אחוז לכל מוסד שיחתום על עיתונים לועזיים.¹²⁷ בהסכם היה משום עידוד רשמי לצריכתם של עיתוני לעז והוכחה לכך ש"רוח המפקד" חלחלה גם למשרדים אחרים.

העיתונאים מתגייסים להציל את המצב או את עצמם
תגובותיו החרירות של קרליבך היו חלק ממאבק שניהלה אגודת העיתונאים באותן שנים נגד העיתונים הללו, וקרליבך היה מהעיתונאים הבולטים שסחף אחריו את חבריו. המאבק התנהל בשתי חזיתות: בעיתונים העבריים, לעיני הקוראים (יודעי העברית בלבד...) והפוליטיקאים, ומאחורי הקלעים במערכות העיתונים, באגודת העיתונאים ובמשרדי הממשלה באמצעות "ועדת העיתונות להחזרת העברית", שקמה במיוחד על ידי אגודת העיתונאים במטרה להיאבק בתופעה.

בעשור הראשון למדינה חל שינוי בתפיסתם של העיתונאים העבריים את עיתוני הלעז. אם בשנות השלושים והארבעים הם פסלו לחלוטין את קיומם של העיתונים האלה,¹²⁸ הרי שבשנות החמישים החלו להבין ש"העיתון הלועזי הוא הכרח [...] עשרות ומאות אלפים אינם יכולים בלעדו".¹²⁹ למרות זאת הם לא יכלו להתעלם מהנזקים שהעיתונים האלה גורמים, לדבריהם, לעולים.¹³⁰ אל רשימת הנזקים שנביא להלן יש להתייחס בזווית, שכן לא ברור אם לכולם הייתה אחיזה במציאות, או שמא היו רק חלק מטקטיקת ההפחדה שנקטו העיתונאים העבריים. היום, כאמור, קיים קושי להוכיח את כל הטענות והאשמות.

ובכן, במה הואשמה העיתונות הלועזית? העיתונאים העבריים טענו נגדה שהיא מפריעה לעולים ללמוד עברית, ובכך מרחיקה אותם מהתרבות הישראלית, גורמת להם להסתגר בתוך עצמם, נוטעת בהם זרות, מטפחת בהם רדידות באמצעות הסיפורים הזולים, הסנסציוניים והבלתי מוסריים שהיא מפרסמת, מאטה את קצב הקליטה וההתערות שלהם בארץ ופוגעת בכניין האומה.¹³¹ "הם [עיתוני הלעז] מעוניינים בהתנכרות לחיי המדינה", קבעה ועדת העיתונות להחזרת העברית. "כל קורא היודע עברית ונספג בחיי המדינה – הוא בשבילם אבידה כספית. הם התקיימו עד הנה, ויודעים שיוכלו להתקיים בעתיד רק במידה שיצליחו להרחיק יהודים רבים ככל האפשר מהשתרשות במדינה [...] ומכיוון שהעדות, אשר עליהן העיתונים נשענים, הן קטנות לפי הערך [...] מוכרחים העיתונים הללו לשמור בקנאות רבה על כך, שחס ושלום לא ירבו יודעי עברית. שאלת חיים ומוות היא להם".¹³² העיתונאים העבריים האשימו את העיתונים הלועזיים של המפלגות גם ביצירת התבדלות עדתית, שגרמה לעדות שונות לרוץ ברשימות נפרדות לכנסת, בשם האפליה העדתית.¹³³ כן האשימו שעיתוני הלעז הם חסרי אחריות לאומית, משניאים את הארץ על העולים על ידי תיאורים

אין לי בררה, התגונן השר ישראל רוקח, יושב ראש ועדת השרים לענייני פנים ושירותים, כשזלמן ארן תקף אותו בוועדה על מדיניותו הליברלית במתן רישיונות. "אפסיד כל משפט אם אסרב לתת רישיון. הפסדתי שלושה משפטים בבית הדין העליון לצדק".¹¹⁷ "כל עוד לא יבוא שינוי בחוק העיתונות לא נוכל לעמוד בפני הלחץ ההולך וגובר", הבהיר שר הפנים, חיים משה שפירא, לשר דב יוסף.¹¹⁸ במשרד הפנים התנצלו כל הזמן ונופפו בפקודת העיתונות כאחראית להצפת הארץ בעיתוני לעז. הפקודה, אמנם, כבלה את ידיהם של השרים והפקידים, בכך שחייבה אותם לתת רישיון כמעט לכל דורש. אך האם באמת היו חייבים להיענות לכל אחד? לא. ראשית, משום שלרשותם עמדה תקנה 94 (2) מתקנות ההגנה (שעת חרום) משנת 1945, שאפשרה לממונים על המחוזות למנוע מתן רישיון לעיתון או לשלול רישיון קיים באופן שרירותי ובלי לנמק.¹¹⁹ שרי הפנים והיועצים המשפטיים הכירו את התקנה הזאת, אך כנראה העדיפו כל השנים להתעלם מקיומה מסיבות פוליטיות. שנית, לו רצו באמת להילחם בתופעה הרי יכלו לשנות את פקודת העיתונות, ואפשרות כזאת אף נדונה לא פעם במשרד,¹²⁰ אך בפועל לא יושמה. המסקנה היא שלשרי הפנים היה המצב הקיים נוח כנראה, והזכרת פקודת העיתונות בכל הזדמנות הייתה רק תירוץ שנועד להסביר את התנהגותם. שרי הפנים בשנות החמישים שלא נמנו עם מפלגת השלטון,¹²¹ היו מעוניינים כנראה להציף את הארץ בעיתוני לעז פרטיים ומפלגתיים, במיוחד סמוך לבחירות, רק כדי שיוכלו להגיע אל כמה שיותר עולים, לחזק את מפלגותיהם ולהחליש בדרך זו את מפא"י, שהייתה בדרך להפיכת עיתוני הלעז שלה למונופול.

ההתנהלות הזאת של בן-גוריון ושריו קוממה את עורך מעריב, ד"ר עזריאל קרליבך, שכונה אותם "צבועים". בימי המנדט הבריטי, הזכיר, אותם אנשים, ובהם אנשי מפא"י, היו קנאים לשפה העברית ויצאו לרחובות למאבקים אלימים. ועכשיו, כשהם יושבים בממשלה ואחד מחבריהם אף מתפאר בכך שהיה חבר ב"גדוד מגיני השפה העברית", הם מגמגמים כשמדברים בכנסת על הלעז. מדוע? כי הם קיבלו כסף מהמדינה להוציא עיתוני לעז למען מפלגתם, טען.¹²² קרליבך האשים את חברי הממשלה ש"הם, דרך המפלגה, הם המייסדים והמו"לים והעורכים האחראיים של לא מעטים מעיתוני הלעז האלה".¹²³ הוא תקף אותם על כך שבכל הדיונים הם מסבירים שצריך להוציא עיתוני לעז לעולים שאינם יודעים עברית. צביעות, כתב. האם הוציאו לאור עיתונים למען עולי תימן, מרוקו, עיראק ולוב? תמה. "בגרמנית הם מוציאים! ומאימתי מדברים בעדן או במעברות גרמנית? לא בשביל העולים החדשים הם מוציאים, אלא בשביל הוותיקים, אלה שבאו לפני עשרים שנה בעליית היטלר, ובלומנטאל [הבעלים של העיתון בגרמנית ידיעות חדשות] עזר להם לא להיקלט כאן עד היום הזה, והם יושבים בערים, ואין למפלגות עליהם אמצעי לחץ אחרים להשפיע עליהם שיצביעו בקלפי כמו שצריך, ומוכרחים להשפיע עליהם באמצעי שכנוע של עיתון".¹²⁴ את בן-גוריון האשים שלא נקף אצבע להילחם בתופעה, שהוא ושריו מקפאים את התפתחותה של העיתונות העברית, ולא נותנים לה לגדול. "את הסכנה אין הוא רואה כלל. פשוט: אין הוא והמקורבים לו קוראים עיתונות זו, אין

תפוצה. תפוצת העיתונים הלועזיים הלכה וגדלה. היו שנים שבהן העיתונים האלה הדפיסו מדי יום 103,000 גיליונות, שעה שהעיתונים העבריים הדפיסו רק 101,000 גיליונות. סך הכול, כאמור, קראו את עיתוני הלעז כל יום למעלה מ-400,000 אנשים.¹⁴⁴ פחות קוראים פוטנציאליים לעיתונות העברית פירושו: ירידה בתפוצה ופגיעה בהכנסות. כאשר חברי ועדת העיתונות להחדרת העברית של אגודת העיתונאים חקרו את נושא התפוצה לעומק, הם שמו לב ש"אף על פי שאין עליה, קהל קוראי הלועז הולך וגדל, ואחוזי קוראי עברית הולך ופוחת".¹⁴⁵ זאת ועוד, ככל שחלפו השנים מאז גלי העלייה הגדולים מספר קוראי העברית אמור היה לכאורה לגדול, ואילו מספר קוראי הלעז היה צריך לרדת – אולם דווקא אז נרשמה עלייה במספרם של קוראי הלעז.¹⁴⁶ ממצא זה הוכיח לחברי הוועדה שהגידול במספר קוראי הלעז באותן שנים נבע גם, ואולי בעיקר, מהצטרפותם של העולים הוותיקים בארץ אל מעגל הקוראים. "לפחות מחצית – אם לא יותר – של קוראי העיתונות הזאת אינם עולים חדשים, לפחות מחציתם הם וותיקים בארץ. וחלק גדול מהם יכול היה ללמוד עברית מזמן – אילו לא העתונות הזאת, המעכבת", כתבו בתזכיר.¹⁴⁷ הפגיעה בתפוצה ניכרה גם בעיתונות העברית המנוקדת, כמו אמר, שקמה במטרה להקל על קליטת העולים ולהצילם מנזקי הלעז. "אם יש אויב לאמר, הרי זוהי העיתונות הלועזית", כתב העיתונאי חיים איזאק, שעבד בעיתון. "עיתונות זו מושיטה לעולה עיתון קל, שאינו דורש ממנו כל מאמץ. כל כמה שנעשה את 'אמר' קל יותר – הרי יהיה בכל זאת קשה בשביל אדם שאינו שולט בשפה. העיתונות הלועזית היא מכשול רציני בדרכו של 'אמר'".¹⁴⁸

לדברי העיתונאים העבריים אלה היו ההוכחות הניצחות לכך שעיתוני הלעז אכן פוגעים בלימודי העברית של העולים. להאשמה זו הצטרף גם שר החינוך והתרבות, בן-ציון דינור, שזיהה בקרב העולים התנכרות תרבותית, שהתבטאה בשימוש גובר בעיתוני הלעז ובחוסר רצון ללמוד עברית ולהשתמש בה ביום-יום. דינור התרשם שהנחלת העברית אינה מעסיקה את המדינה ואינה עומדת בראש דאגותיה, והביע חשש שאם המצב יימשך זו תהיה "סכנה תרבותית ולאומית חמורה ליישוב".¹⁴⁹ גם ח"כ שלום זיסמן מהציונים הכלליים הפנה אצבע מאשימה כלפי עיתוני הלעז. "ישנם אנשים הגרים בארץ למעלה מ-30 שנה, וטרם למדו עברית", התלונן. "רבות מנשי חברי הכנסת אינן יודעות לקרוא את נאומיהם של בעליהן, וגם רוב נשי העיתונאים אינן מסוגלות להבין את מאמרי בעליהן. אם כי האשה בדרך כלל הספיקה ללמוד מספר מילים מצומצם הדרוש לה לקניה בשוק ובחנות מכולת, הרי נעקרה עקרת הבית מחיי העם. היא אינה מבינה את הכתוב בפתק שמביא לה ילדה מבית-הספר".¹⁵⁰

מודעות ופרסומות. "המודעות הן חלק ניכר בהכנסות העיתונים הלועזיים, והן גם מרבות את קוראיהם", ציינה הוועדה לענייני ספרות של המועצה העליונה לתרבות.¹⁵¹ ברגע שעיתוני הלעז השתלטו על נתח שוק גדול של עולים, ומשרדי ממשלה, רשויות מקומיות, אנשי עסקים, אנשי תעשייה ומלאכה ואנשים פרטיים החלו לפרסם בעיתונים אלה,¹⁵² נגרמו הפסדים גדולים לעיתונים העבריים, כי המודעות והפרסומות נחשבות מקור ההכנסה החשוב ביותר בכל עיתון.¹⁵³

מסולפים ומוגזמים על הקורה בה ומפרסמים ביקורת על ההנהגה ועל יחסה השלילי לעולים. בכך הם מעודדים ירידה מהארץ, מוציאים שם רע למדינה בקרב יהודי העולם ועוזרים להרס הדמוקרטיה.¹³⁴ גם הוועדה לענייני ספרות של המועצה העליונה לתרבות קבעה ש"יש חלק מן העיתונות הלועזית המשחיר יום את פני מדינת ישראל ומכניס רעל בלבבות הקוראים, וכי אף בעיתונות הלועזית החיובית יש אלמנט דסטרוקטיבי בעצם היותו להשפיע על הקורא בשפת המדינה".¹³⁵ "זהו המקצוע היחידי בישראל ולהיות עיתונאי בעיתון לועזי, החי על הכשלת קיבוץ גלויות", קבעה אגודת העיתונאים.¹³⁶ אט-אט, בלחצם של העיתונאים, הלחל הנושא אל נבחרי הציבור, וחברי כנסת החלו להעלות הצעות לסדר היום לדון בהשתלטות שפות הלעז על המדינה. גם בציבור החלה להישמע ביקורת נגד העיתונים האלה. בסקר שנערך בחודשים מארס-אפריל 1949 ברחובות תל-אביב על ידי המכון לחקר דעת הקהל של לואיס (אליהו) גוטמן,¹³⁷ נשאלו העוברים ושבים מה דעתם "על העיתונות הלועזית המופיעה בארץ. האם עיתונות זו מקלה או מקשה על הקליטה התרבותית של העולים החדשים? האם מהווה היא סכנה לאופי החיים התרבותיים?".¹³⁸ הסקר, שבדק גברים ונשים, צעירים ומבוגרים, נשואים ורווקים, עולים וותיקים מכל הארצות, גילה, ש-57 אחוז מהנשאלים התנגדו לעיתוני הלעז,¹³⁹ בהיותם סכנה לאומית לחיים התרבותיים. לעומתם, 43 אחוז תמכו בהופעתם, משום שראו בהם גורם חשוב שמקל על הקליטה התרבותית של העולים.¹⁴⁰

עריכת סקר מסוג זה בשלהי מלחמת העצמאות מלמדת עד כמה הטריד הנושא את מקבלי ההחלטות באותם ימים. לא ידוע מי יזם את הסקר, אך אפשר לשער שמאחוריו עמד אחד המשרדים הממשלתיים,¹⁴¹ כנראה משרד הפנים, שהיה אחראי למתן רישיונות לעיתונים, וביקש לחוש את דעת הקהל בטרם יקבע את מדיניותו.

במשרד הפנים לא השתכנעו כל כך מהדאגה שהפגינו העיתונאים העבריים לעולים. "העיתונות העברית הקימה בזמן האחרון רעש גדול בעניין זה", כתב ש"ב ישעיה, סגן המנכ"ל למנכ"ל המשרד. "בחלקו נובע הדבר מטעמים כנים של חרדה לתרבות העברית וללשון העברית, אולם נדמה לי כי רגשו העיתונאים מאד גם מטעמים של התחרות כלכלית. בעצם, מחירי העיתונים הם כעת גבוהים כל כך, שרבים האנשים שאין ידם משגת לקנותם. המו"לים והעיתונאים מרגישים בזאת, ועל כן מנסים להטיל את הקולר בחלקו על העיתונות הלועזית, ואין הדבר כן".¹⁴² גם מנכ"ל המשרד, א"ש מויאל, התקשה להשתחרר מהרושם שהמניעים של אגודת העיתונאים אינם טהורים. "מטרתה העיקרית איננה להקנות השפה העברית לקורא העיתונות הלועזית, אלא להשתחרר ממתחרה",¹⁴³ כתב לשר הפנים.

ואכן, בכירי משרד הפנים לא טעו באבחנתם. העיתונות העברית ראתה בעיתוני הלעז סכנה לעתידה, ועל כן יצאה למאבק. זה היה מאבק על ההגמוניה בשוק העיתונות, כחלק מהמאבק הפוליטי של העיתונות המפלגתית באותם ימים על דעת הקהל, אך גם מאבק כלכלי ויוניוניסטי.

ממה חששו העיתונאים העבריים? הם חששו מהנזקים הכלכליים והמקצועיים, שעיתוני הלעז הסבו להם בתחומים שונים:

מציאות של "סילוף וזיוף – כי התמונה הניתנת בעתונם מורכבת רק מאלמנטים אלה" עם עיבודים ותוספות.¹⁶⁴ העולים לא ידעו שהעיתונים שלהם מוכרים להם לפעמים מידע גנוב, מועתק ומסולף. הנה, זה מה שעולל אחד מעיתוני הלעז למארק גפן מעל המשמר:

לפני שנה, סיפר לקוראיו, שאלני אחד ממכרי בנימת תימהון: "לא ידעתי שאתה כותב גם דברים כאלה!"
 "מה פירוש 'כאלה'?" – שאלתי. "נו, אתה יודע – אומר חברי – הסיפור הזה על מעברת נתניה, שם סופר כיצד ניסו לאנוס אשה בת 50..."
 ברגע הראשון נדהמתי, אולם חברי הוציא מכיסו עיתון לוועזי, והראה לי מאמר בחתימתי שכותרתו: "הם רצו לאנוס אותה באוהל".
 בעצבנות ובחיפזון עברתי על הכתוב בעיתון. נכון, במאמר הזה היו פה ושם פסוקים אחרים הדומים לאחד הקטעים שבמאמרי על פרשת המעברות, אשר פורסם בעל המשמר. אולם מאיין וכך במקורן להם המאמר הזה? מעולם לא מסרתי לעיתון זה שום חומר לפרסום. ושנית, מאיין כל הפרטים על אונס וכו'?" – והרי דברים אלה לא כתבתי מעולם?

לא אספר כאן על שיחתי עם "עורך" העיתון הנ"ל. הוברר לי אז, כי בכל העיתונות הלועזית זוהי השיטה המקובלת – העתקת מאמרים של סופרי העיתונות העברית, סילופם ו"עיבודם" ללא רשות וללא תשלום שכר סופרים.¹⁶⁵

גם ד"ר עזריאל קרליבך, עורך מעריב, נפל לא פעם קורבן למעשי העתקה האלה, ואת מבצעייהם כינה "כייסים חצופים" ו"גנבים פשוטים",¹⁶⁶ המתפרנסים "מכך בהרחבה, ודווקא בהרחבה יתירה".¹⁶⁷ בקולמוסו החייכני והעוקצני היטיב לתאר לקוראיו, כיצד מתבצעת המזימה:

בשעה זו ניגש לפחות אדם אחד – ולפעמים חצי תריסר מסוגו שלו – אל הקיוסק, מוציא כמה פרוטות, קונה את הגיליון, תוחבו לכיסו ושמת. יש לו כבר ממה לעשות שבת. וגם אחד בשבת ושני בו ושלישי – עד סוף השבוע יש לו ממה להתפרנס. איך אפשר להתפרנס מר' איפכא מסתברא – בינינו לבין עצמנו: אינני יודע, אבל הוא – יודע. הוא לוקח מספריים, גוזר אותי מתוך העיתון, מתרגם לפולנית או לאיזו שפה אחרת, מרפס ומוכר. מבלי לחשוש לכך, שאותו הדבר עצמו יעשה גם הסמרטוט הפולני המתחרה, ויגנוב גם הוא אותו מאמר, וימכור אותו גם הוא – ויבחרו הקוראים הנכבדים, מי מהם גנב יפה יותר... והפעם הזאת תהיה לו אכזבה. את הדברים הבאים לא יגנוב ולא יעתיק ולא יפיץ. הם יישארו שלי – ואם תרצו: שלכם.¹⁶⁸

ההתנהגות הזו של עיתונאי הלעז לא הוסיפה להם כבוד. "אם לא נקלטו עד עתה בעיתונות העברית, הרי זה רק מעיד על טיבם המקצועי שלהם ושל העיתונים הלועזיים שהם עושים", כתב דוד גלעד ממעריב בזלזול.¹⁶⁹

המטרה: חיסול עיתוני הלעז

גלעדי וחבריו באגודת העיתונאים הכריזו מלחמה על עיתוני הלעז, ולא אפשרו לנושא לרדת מסדר היום. הם הפיצו תזכירים בין מקבלי ההחלטות, נפגשו עם כל מי שרק יכלו בכנסת, בממשלה ובמפלגות, ודרישתם הייתה אחת – לחסל את העיתונים האלה ולהשאיר עיתון לוועזי אחד בצרפתית, "משום שהיא שפה בין-לאומית".¹⁷⁰

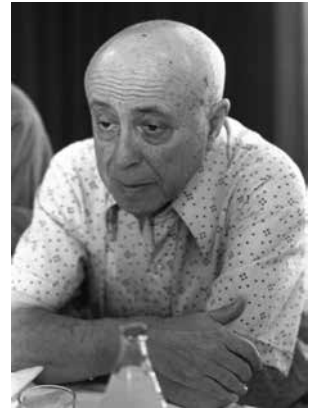
הכול היה כשר במלחמה הזאת, החל בסגירת שערי אגודת העיתונאים בפניהם: "אמרנו: אין הם 'עיתונאים ישראלים' לפי המושגים שלנו, סופרי לעז הם פה, ותו לא, ואין הם חברים בעינינו";¹⁷¹ דרך חרם מודעות שהציעו להטיל על עיתוניהם,¹⁷² והפעלת לחץ על פוליטיקאים

נייר. שנות החמישים הראשונות היו שיאו של משבר נייר גדול שהחל בארץ בשנות הארבעים. בשנות החמישים המשבר גבר, ובעקבות כך החליטה הממשלה, כחלק ממדיניות הצנע, לקצץ במכסות הנייר לעיתונים, והעיתונים נאלצו, בהוראת הממשלה, לצמצם את מספר העמודים, ולעתים אף את תדירות הופעתם, ולהדפיס מדי פעם על נייר צבעוני או נייר פגום, וכתוצאה מכך התפתחותם נפגעה.¹⁵⁴

אחד האבסורדים הגדולים בזמן המשבר הזה הייתה העובדה, שלמרות המחסור בנייר המשיך משרד הפנים להעניק רישיונות לעיתונים חדשים, ובעיקר לעיתונים לוועזיים ולכתבי עת.¹⁵⁵ "אלמלא הם, לא הייתה צצה כאן 'בעיית הנייר' מעולם", האשים הרצל רוזנבלום, עורך ידיעות אחרונות.¹⁵⁶ בשעה שהעיתונות העברית נאבקה על קיומה, עיתוני הלעז פרחו.¹⁵⁷ העיתונאים העבריים לא הבינו מדוע עיתוני הלעז זוכים להערפה ממשלתית, משלמים פחות עבור נייר, ובאישור משרד המסחר והתעשייה גובים מחיר כפול על כל עיתון, שעה שהוצאות הייצור שלהם נמוכות מההוצאות של העיתונים העבריים.¹⁵⁸ כדי לחסוך בהוצאות העסיקו עיתוני הלעז עובדים מעטים בשכר נמוך, שניים-שלושה מתרגמים ופובליציסטים (לעומת כשלושים עובדים בעיתונות העברית) – רובם עיתונאים לא מקצועיים. לרוב עיתוני הלעז לא היו כתבי שטח, על כן את הידיעות לקחו משידורי הרדיו או העתיקו ותרגמו מדי פעם מהעיתונות העברית. הם ויתרו על סוכנויות ידיעות, חסכו בנייר ובדפוס, והוציאו עיתונים שתבניתם הייתה קטנה מזו של העיתונים העבריים.¹⁵⁹

העיתונים האלה, שאיכותם הייתה ירודה בדרך כלל, נוהלו לפעמים בידי אנשי עסקים שלא הבינו בעיתונות ובקושי דיברו עברית, אך רצו להתעשר מהר ובקלות. "המקצוע מושך ביותר, משום שהכנסותיו מרובות", דיווח סגן המנהל הכללי במשרד הפנים, ש"ב ישעיה, לשר שלו.¹⁶⁰ זהו "מעין פרס ממשלתי על הפצת הלעז בישראל, ומשום כך רבו המו"לים המבקשים בזמן האחרון רישיונות ומקבלים אותם", כעסו בעיתונות העברית.¹⁶¹ העיתונאים העבריים, שהצליחו בשנים האחרונות לדאוג לתנאי עבודה מסודרים ולמשכורות גבוהות, חששו שהעיתונות הלועזית תפגע במעמדם הכלכלי.¹⁶²

גִּבְתַּת תכנים. כאמור, עיקר המידע בעיתוני הלעז התבסס על האזנה לרדיו ועל כתבות שתורגמו והועתקו ללא רשות מן העיתונות העברית.¹⁶³ לא תמיד הזכירו את שמות הכותבים ולא תמיד הקפידו על תרגום איכותי, נאמן למקור. כיוון שהמתרגמים חיפשו, בדרך כלל, את ה"צימוק", בעיקר "שערויה ציבורית גדולה, רצה, אונס, דברי רכילות וכו'", הרי שתמונת העולם שהוצגה לעולים הייתה לפעמים

עורך ידיעות אחרונות, הרצל רוזנבלום: "מה יאמרו הגויים במקרה שנפגע כאן בעיתונות הלועזית?" צילום: יעקב סער, לע"מ

ה ע ה ש ו

הקריקטוריסט של מעריב, דוש, פקפק בתועלת שתצמח לעולים מתרגום עיתונים

מנגד החלו להישמע בממשלה קולות של שרים, שקראו לחבריהם שלא להתערב, לאחר שזיהו שהמאבק של העיתונאים מונע מסיבות כלכליות. "אין אנו צריכים לעזור להם במלחמתם האינטרסנטית"¹⁸¹, דרש שר הדואר, יוסף בורג (הפועל המזרחי). "אם הכנסת חושבת להלחם מלחמת העברית על ידי איזו החלטה – אני חושב שזו תהיה שגיאה מצדה", הוסיף. "אין צורך במעשה תחיקה מטעם הממשלה, שההפסד גדול בצידה, בגלל הרושם השלילי שזה יעשה בחוץ לארץ"¹⁸². בסופו של דבר ההצעות הללו לא יצאו אל הפועל ונשארו על הנייר, כי המפלגות, שכאמור ראו בעיתונים האלה כלי לקידום ענייניהן, במיוחד בערכי בחירות, לא מיהרו לוותר על "האוצר" שנפל בחלקן.¹⁸³ גם באגודת העיתונאים החלו להישמע הרהורי חרטה מפי חברים שהמזפון החל לייסרם, שמא חיסול יגזול "את פרנסתן של מאות משפחות המתפרנסות על העיתונות הזאת"¹⁸⁴.

"להפוך את העיתונות הלועזית לשיעור אחד גדול בעברית"

משלא הצליחו לחסל את עיתוני הלעז, החליטו העיתונאים העבריים לשנות גישה ולנסות להפיק מהעיתונים האלה תועלת על ידי הפיכתם לכלי חינוכי, שיקבץ גלויות ויאחד את העם.¹⁸⁵ "צריך להפוך את העיתונות הלועזית לשיעור אחד גדול בעברית, הניתן כל יום, במשך שנים, למאות ולאלפי אזרחים במדינה", הציע קרליבך. "אז תהיה עיתונות זו לאחד המנופים האדירים לבנין ארצנו [...] אני נלחם להצעה, שלפיה עיתון לועזי ייהפך למכשיר לימוד ויזואלי (חזותי), המרגיל את העין הלועזית לראות את המילה העברית ולהבינה"¹⁸⁶. "במעט הדיוזים [מטבע זר] שיש לנו", כתב בעיתונו, "חייבת הממשלה, איפוא, להעדיף עיתוני לעז כאלה המנסים בכנות ובשלמות להקנות לקוראיהם את לשון המדינה. דוויזים צריכים לקבל, בשורה הראשונה, אותם עיתוני לעז, המתרגמים לקוראיהם כל מלה ומלה תרגום מלא ומנוקד, בצורה חינוכית ולימודית, ולא רק לצאת ידי חובה ולמראית עין בלבד"¹⁸⁷.

אין לדעת אם מאחורי הצעת התרגום אכן עמדה כוונה כנה ואמתית של העיתונאים העבריים לעזור לעולים, או שמא הייתה זו עוד דרך "אלגנטית" לחיסולם האטי של עיתוני הלעז. כך או כך, ב-1952, כאשר בוועדת העורכים ובאגודת העיתונאים נדונה הצעה לחוקק את חוק העיתונות,¹⁸⁸ שאמור היה להחליף את החוקים הבריטיים שסיכנו את חופש העיתונות, הציע קרליבך לשלב בחוק סעיף שיחייב את עיתוני הלעז לתרגם לעברית חלקים מכתבותיהם, ואם יסרבו – ייסגרו.¹⁸⁹ כן הציע להעלות את רמת השכלתם של העורכים, וכתנאי לקבלת הרישיון – לחייבם לדעת עברית.¹⁹⁰ באגודת העיתונאים האמינו שאם החוק יחוקק, אפשר יהיה לפתור באמצעותו, לפחות חלקית, את בעיית עיתוני הלעז.

בינתיים החלו עיתוני הלעז היומיים לפרסם, בהמלצת שר החינוך והתרבות, בן-ציון דינור, "טור עברי למתחילים"¹⁹¹, כיוון ש"הניסיון הראה שטורים כאלה, עד כמה שנכללו בעיתונות לועזית, היוו עידוד רציני ללימוד השפה העברית"¹⁹². אך הטור לא האריך ימים, והשר ניסה להכלילו כסעיף מחייב בהצעת החוק להנחלת הלשון העברית שיום.

שלא להוציא רישיונות נוספים לעיתונים לועזיים יומיים ולקצץ במכסות הנייר שניתנות להם.¹⁷³ עורך מעריב, עזריאל קרליבך, אף הרחיק לכת והציע להפוך את עיתוני הלעז ללא רווחיים עד שיתחסלו מאליהם. הוא האמין שאם יגדילו את ההוצאות של העיתונים האלה על ידי קביעת תקן מחייב של מספר עובדים בכל עיתון, ועל ידי קביעת מכסת עמודים ומחיר אחיד כמו בעיתוני הבוקר – עיתוני הלעז לא יחזיקו מעמד ויעלמו.¹⁷⁴ העיתון חרות הציע חיסול הדרגתי על ידי שילוב קטעים עבריים בעיתונים הלועזיים והגדלת שטחם מדי חצי שנה, עד שבתום שנתיים העברית תשתלט על כל העיתון.¹⁷⁵ הרצל רוזנבלום, עורך ידיעות אחרונות, ניסה לצנן מעט את רוח הקרב שהשתלטה על חבריו העיתונאים, וקרא להם לנהוג עם עיתוני הלעז בזהירות ובשיקול דעת.

טוענים לעומתנו: הכל טוב ויפה, אך מה יאמרו הגויים במקרה שנפגע כאן בעיתונות הלועזית? הלא אישימונו בלאומנות! וזה יתכן. אך ב"לאומנות" כבר האישימונו לא פעם בהיסטוריה [...] ברם, אם נקצץ בעיתונות העברית, אם נגרום לה קשיים בארצנו, קשיים שישפיעו אולי לבסוף על מעמדה בכללה במדינה – הרי אישימונו בעריצות, בהקמת דיקטטורה רוחנית בארצנו, ובכך טרם האישימונו גויי [...] ולכן כל נחפו לשקוע בטעות, שקשה יהיה לתקנה [...] אם לקצוץ – יש במי לקצוץ, קודם ש"נקוצץ" אנחנו!¹⁷⁶ אבל הם לא הרפו. הלחץ שהפעילו על המערכת הפוליטית החל לתת אותותיו. שר האספקה והקיצוב, ד"ר רב יוסף, דרש לשנות את מדיניות מתן הרישיונות לעיתונים.¹⁷⁷ הוועדה לענייני נייר בכנסת החליטה לא להעניק עוד רישיונות חדשים לעיתונים יומיים בשפה הלועזית.¹⁷⁸ המועצה העליונה לתרבות קראה לממשלה לתת עדיפות לעיתונות העברית בחלוקת הנייר,¹⁷⁹ ובמפ"ם הציעו לייקר את המס על נייר המיועד לעיתונות הלועזית, ולהוריד את המס על הנייר שמיועד לעיתונות העברית.¹⁸⁰

שר החינוך והתרבות, בן-ציון דינור, זיהה בקרב העולים התנכרות תרבותית. צילום פריץ כהן, לע"מ

ועד הפעולה מטעם ועדת העורכים נפגש עם היועץ המשפטי לממשלה, חיים כהן, והצליח לשכנעו בנחיצות חוק העיתונות. בעקבות כך מינה שר המשפטים, דב יוסף, ועדה ממשלתית להכנת החוק, ובה היו חברים נציגים של משרד ראש הממשלה ושל משרדי הביטחון, הפנים והמשפטים. עזריאל קרליבך מונה לנציג הבכיר של העיתונות.¹⁹³ במשך חודשים ארוכים עסקו ועדת העורכים והוועדה הבין-משרדית בהכנת תזכיר החוק.¹⁹⁴

ויכוחים ממושכים ניטשו בוועדת העורכים על הסעיף שאמור היה לעסוק בעיתוני הלעז. שעות רבות דנו בהיקף החומר המתורגם ובצורת התרגום. לגבי היקף התרגום – היו שדרשו תרגום מלא של העיתונות הלועזית לעברית והיו שדרשו עשרה, עשרים או שלושים אחוז מהחומר הכתוב; קרליבך הציע חמישים אחוז. הוא הרחיק לכת ודרש אף שהטקסטים ינוקדו. הצעתו עוררה התנגדות עזה, שכן ניקוד הידיעות החדשותיות עלול היה "לשתק את עריכת העיתון כלילה".¹⁹⁵

אשר לצורת התרגום – היו שהציעו תרגום משולב, טקסט עברי בתוך טקסט לועזי, כותרת לועזית מתחת לכותרת עברית או להפך. קרליבך הציע עמוד מול עמוד, לועזית מול עברית. "הקורא שהוא בעל רצון טוב, יראה אז אותה מילה ואותה כותרת, שהוא מבין אותה היטב במבט אחד, גם בצורתה העברית [...] את הזרות הזאת של המילה בעברית אפשר להפוך להתיידות הדרגתית עם האות האשורית שלנו".¹⁹⁶ הוא, שתמך תחילה בתרגום ב"שיטת האחוזים", חזר בו לאחר שהגיע למסקנה שהעיתונים עלולים לנצל את השיטה לרעה ו"להדפיס בתור חומר עברי, ולשם יציאת ידי חובה, פרקי תנ"ך ממטריצות ישנות של ספרי תנ"ך". לכן המיר את "שיטת האחוזים" ב"שיטת החלקים", כלומר כל עיתון יידרש לתרגם את כל החלק החדשותי וחלק נוסף שיוגדר בחוק. גם ההצעה הזאת עוררה התנגדות בקרב חלק מחברי הוועדה, שטענו שהעיתונות תתקשה להתמודד עם תרגום כל הידיעות החדשותיות, שכן לא פעם מגיעים חומרים לעמודים האלה ברגע האחרון. היו שחששו שאם הצעתו של קרליבך תתקבל, עיתוני הלעז יתחכמו ויקטינו במכוון את החלק החדשותי, רק כדי להקטין את החלק המתורגם, ומי שייפגעו יהיו הקוראים. קרליבך קיבל את ההערות בהבנה, והציע לתרגם רק חלק מהחדשות.¹⁹⁷ בעוד ועדת העורכים יושבת על המדוכה, החלו להגיע מהשטח ידיעות מפתיעות ומעוררות על אחד העיתונים בגרמניה, ידיעות חדשות, שבניגוד למרבית עיתוני הלעז נקט יוזמה אישית והתחיל לתרגם ולנקד חלק מהעיתון. גם **אוי קלט** ההונגרי החליט לאמץ את השיטה, אך בדרך מעט מתחכמת, תוך עקיפת הגזרה המתגבשת. הוא תכנן לצרף לקוראיו בימי שישי את החלק הפנימי של העיתון המנוקד

מדור עברי

(א) I

יום שני מיג קטבת תשט"ו
17 בנובאר 1955

אל הקורא

קי התקלה – קשה

קורא נכבד, שלום!
"המדור העברי" – גליונו הראשון מופיע היום. הוא יתן יום יום לקוראים קדיעות חשובות ישראל וטן העולם. כן נשתדל לתת במדור זה ספורים קצרים ורשימות דברי-בדיקה ועוד. קל ילפד הקורא עברית וגם ירע על הנצעה קארץ ובעולם, כמו קל

קורא של עתונים. נתן גם מדברג העתונים היומיים על שאלות חינוג. כל זה, כמוכן, בעברית פשוטה וקלה. אנו בטוחים, שקוראינו יקראו יום-יום את "המדור העברי" וזה יהיה בשבילם מעגן ומועיל.

אם יש לכם שאלות או בקשות בבקשה לפנות אל העתון הקבוצ שאתם קוראים אותו או אל עורך "המדור העברי", ת. ד. 199, ת"א.

בישראל

אין הכחות נגד רוזנברג

השופט ג. גלצרי בתל-אביב אמר, שאין הכחות שהרב ש. ל. רוזנברג קבל כספים מחוץ-לארץ בדרך בלתי-הקית הרב ש. ל. רוזנברג (הוא סגן שר-הסעד) יצא זמאי (לא-אשם).

עולם

מחקרים לצד שלום מרוסיה

אירופה מחכה שרוסיה תפסיח צעד של שלום – אמר מנדס-פרנס, ראש ממשלת צרפת. מנדס-פרנס משתדל שתהיה פגישה של ראשי ארבע (4) המדינות הגדולות (ארצות-הברית, בריטניה, קרית-המופצות וצרפת).

על לקר הקבצים

המדור היומי ללימוד עברית, שפורסם בעיתונות הלועזית ביוזמת משרד החינוך והתרבות.

אמר בהוצאת דבר, שיודפס במיוחד על הנייר של **אוי קלט**. כשנועד הדבר לעורכי דבר, הם מיהרו להבהיר לאוי קלט שלא יתנו יד למזימה, שנועדה לשבור את החזית האחידה של העיתונות העברית במאבק.¹⁹⁸ ב-9 ביוני 1954 סיימה ועדת העורכים את עבודתה על עיתוני הלעז והמליצה לחייבם, מלבד אלה שנדפסו בערבית ובאנגלית,¹⁹⁹ לתרגם לעברית את תוכן העיתון וידיעות חדשותיות, שהיקפן ייקבע בידי שר הפנים בהתייעצות עם שר החינוך. עוד הומלץ שהכתבות והמאמרים יודפסו "עמוד מול עמוד", "שפה מול שפה". שר הפנים יהיה רשאי להורות לנקד את הנוסח העברי, כולו או מקצתו. אשר למודעות נקבע כי חובת התרגום לא תחול על מודעות מסחריות, אבל מודעות ממשלתיות ועירוניות יתפרסמו גם בעברית. אם עיתון יעבור על ההוראות הללו, יהיה שר הפנים רשאי לסגור אותו ולבטל את רישיונו.²⁰⁰

בסופו של דבר חוק העיתונות לא נחקק, אבל נושא התרגום לא ירד מסדר היום, והגיע לשיבת הממשלה שהתכנסה ב-12 בדצמבר

חלק מנוטרי השפה של פעם, שלמען השלטת העברית היו מוכנים לשרוף עיתונים לועזיים, להרוס בתי דפוס, להכות מוכרים ולהטיל חרמות, הפכו עם הקמת המדינה לאנשי ציבור, וכשנכנסו לכנסת ולממשלה, שינו לפתע את עורם. הם גילו את הכוח הפוליטי שטמון בעיתונים האלה, כוח שהבטיח את שרידותם של הח"כים והשרים ואת השרידות של מפלגותיהם, ולכן השלימו עם התופעה, והעלימו עין. העיתונאים העבריים, שאך לפני שנים אחדות גילו במנהיגי היישוב חברים לנשק ולחמו אתם כתף אל כתף בעיתוני הלעז, מצאו עצמם לפתע בודדים במערכה. הם גילו הנהגה צבועה ששינתה את סדר העדפויות, ונתנה לשיקולים הפוליטיים משקל רב על פני השיקולים הלאומיים והחינוכיים. הפעם האויב של העיתונאים העבריים כבר לא היה רק תקשורת המהגרים, אלא גם מנהיגי המדינה, שלטענת העיתונאים העבריים תמכו בעיתוני הלעז, עודדו את הוצאתם, מימנו אותם, ובמקביל הפלו לרעה את העיתונים שלהם והקיפאו את התפתחותם.

הפעם, כמו בעשורים הקודמים, גם מלחמתם של העיתונאים העבריים הייתה מהולה בצביעות רבה. כל מי שקרא את מאמריהם, שנכתבו בעברית ועל כן לא הגיעו לידיעת העולים, יכול היה להתרשם שלכם יוצא אל העולים המסכנים שעיתוניהם פוגעים בתהליך קליטתם. אבל האמת הייתה אחרת: העיתונאים העבריים היו מודאגים בעיקר מהנזקים הכלכליים שהעיתונים האלה גרמו להם, ועל כן קראו לחסלם. הם הסתירו את הסיבה הזאת מקוראיהם, והעדיפו להבליט את דאגתם לעולים כי כך, כנראה, יכלו "למכור" את מצוקתם ואת תכנית החיסול בצורה הומנית יותר ומשכנעת.

כדי לשרוד, היו העיתונאים העבריים מוכנים לחסל את יריביהם, מעשה שנחשב אנטי-דמוקרטי ומנוגד לחופש העיתונות, חופש שלו הטיפו השכם והערב. הם תקפו את העיתונים הלועזיים על איכותם הירודה ועל חוסר המקצועיות של עיתונאיהם, ואף סירבו לקבלם

השרים יוסף בורג (מימין) והיים משה שפירא. השרים סירבו לסייע לעיתונאים העבריים במלחמתם. צילום: משה פרידן, לע"מ

1954. בישיבה נחשפו חילוקי דעות בין השרים. היו שרים שסירבו לפתור את הבעיה של עיתוני הלעז באמצעות חקיקה, והיו שהתנגדו לתרגום. בסוף הדיון החליטה הממשלה לחוקק את חוק העיתונות הלועזית, לפיו רק העיתונים היומיים בלועזית יהיו חייבים לתרגם עשרה אחוזים משטחם, ללא מודעות. הצעת החוק עברה לוועדת השרים לענייני חקיקה.²⁰¹

בעוד הוועדה נערכת לדון בהצעת החוק, ניסתה המחלקה להנחלת הלשון במשרד החינוך והתרבות, בסיוע העיתון אמר, לחדש את פרסום הטור העברי בעיתוני הלעז, שהפעם זכה לשם "מדור עברי". המדור התפרסם מדי יום על פני שני טורים, וכלל טקסטים מנוקדים בעברית קלה של קטעי חדשות מהארץ ומהעולם, רפורטז'ות, פרשנויות, סיפורים קצרים, פיליטונים, בדיחות, מכתבים למערכת ושיעורי עברית ברמות שונות.²⁰² גם המדור הזה לא זכה להצלחה, ורק חמישה עיתונים לועזיים הסכימו לפרסמו.²⁰³ כעבור זמן קצר נעלם גם הוא מהנוף. ב־1957 ניסה משרד הפנים לחדש את פרסומו,²⁰⁴ אך לא ברור מה עלה בגורל היוזמה.

הצעת חוק העיתונות הלועזית נשארה בסופו של דבר על הגייר. אולי מפני שלא עמדה בראש סדר העדיפויות של בן-גוריון, ובן-גוריון לא השקיע מאמץ אמתי לקדמה, ואולי בגלל קרליבך, הרוח החיה מאחורי היוזמה, שהלך בינתיים לעולמו, והמאבק דעך.

מדוע נכשל שוב המאבק בעיתוני הלעז?

בסיום העשור הראשון הייתה מדינת ישראל מוצפת עיתוני לעז בכמות שלא ידעה מימיה. העיתונות העברית, שתכננה לחסל את העיתונים האלה – לא הצליחה. היא ניסתה לקדם חוק שיחייב את עיתוני הלעז לתרגם את עמודיהם – ונכשלה. היה זה כישלונה השני בתוך כשני עשורים. כל עוד לא הייתה מדינה, המאבק על השלטת העברית, שבו ראתה הנהגת היישוב תנאי הכרחי לבניית האומה, היה טוטלי, כוחני ואלים. מרגע שהמדינה קמה והחלום הוגשם, העברית כבר לא עמדה בראש מעייניה של ההנהגה, והמאבק למען העברית נחלש.

כרוז שעודדה את העולים ללמוד עברית. האם עיתוני הלעז פגעו בלימודי השפה של העולים?

- 3 מכתב מ' צאנזין לשר הפנים רוקח, 22.3.1955, א"מ, תיק ג-2221/13; מכתב א"ש מויאל, המנהל הכללי, למ' צאנזין, 24.4.1955, שם, תיק ג-2221/13.
- 4 מכתב הממונה על מחוז תל-אביב לסגן המנהל הכללי למינהל במשרד הפנים, R. Rojanski, "The Status of Yiddish in Israel, 1948-1951: An Overview" [Electronic version], *The Mendele Review*, 9 (2005). Retrieved on 1.10.2017 from <http://yiddish.haifa.ac.il/tmr/tmr09/tmr09002.htm>
- 5 רק ב-1957 זכה צאנזין לקבל את הרישיון המיוחל לעיתונו. ראו: Rojanski, שם.
- 6 ע' בלובשטיין-נבו, "שריפת קיוסקים לא תשליט עברית: המאבק בעיתונות הלועזית בארץ-ישראל בשנות השלושים והארבעים של המאה העשרים", קשר, 49 (2017), עמ' 70-86 (להלן: בלובשטיין-נבו, "שריפת קיוסקים").
- 7 על הרקע התאורטי בנושא תקשורת מהגרים, ראו שם, עמ' 70.
- 8 הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל, 45, ירושלים, 1994, לוח 5.1, עמ' 176.
- 9 י' אוליצקי, "הלעז – בראש חוצות", ספר השנה של העיתונאים 1954, תל-אביב, 1954, עמ' 43 (להלן: אוליצקי, "הלעז – בראש חוצות").
- 10 ר' בקי, "תחיית הלשון העברית באספקלריה סטטיסטית", לשוננו, כא (תשי"ז), עמ' 41-68.
- 11 א' הובסבאום, "לאומיות ולאומים מאז עידן המהפכה, תל-אביב 2006.
- 12 א' גלנר, "לאומים ולאומיות, תל-אביב 1994. ראו גם: בלובשטיין-נבו, "שריפת קיוסקים", עמ' 71.
- 13 ד' בן-גוריון, "שפת הדורות", הדאר, 31 (1952), עמ' 51-52.
- 14 נ' אפרתי, העברית בראי המדינה, ירושלים תש"ע, עמ' 45-50; צ' צמרת, עלי גשר צר: החינוך בישראל בשנות המדינה הראשונות, קריית שדה בוקר 1997, עמ' 70-72; "הוועד להנחלת העברית מתכנס היום", חרות, 3.8.1954, עמ' 4; א' יריב, "הנחלת הלשון בתקופת העלייה הגדולה בעשור הראשון למדינה", *הד האולפן החדש*, 96 (2010), עמ' 99-106.
- 15 בן-גוריון הבטיח לחוקק את חוק הלשון (1948, א"מ, גל-8/21331); השר דינור הציע את חוק הנחלת הלשון העברית (1952, א"מ, ג-8/858); אסתר רוזאלינאוור (חרות) הציעה לחוקק את חוק שפת המדינה (דברי הכנסת, ישיבה ק"ב, 2.7.1952, עמ' 1520), וח"כ ישראל ברייהודה (מפ"ם) הציע את החוק להנחלת הלשון העברית בפרסומים (דברי הכנסת, ישיבה תכ"ח, 26.5.1954, עמ' 1777).
- 16 ד' הכהן, עולים בסערה, ירושלים 1994, עמ' 155-156.
- 17 ז' צחור, "מערכות הבחירות הראשונות והמפה הפוליטית", בתוך: צ' צמרת וח' יבלונקה (עורכים), *העשור הראשון: תש"ח-תשי"ח*, ירושלים 1997, עמ' 27-40.
- 18 א' רואי, "חצי שעה ליד קיוסק", חרות, 14.10.1955, עמ' 4.
- 19 א' מש, "עברית והעיתונים הלועזיים", *הפועל הצעיר*, 10.8.1954, עמ' 7.
- 20 אוליצקי, "הלעז – בראש חוצות", עמ' 39.
- 21 כאן אני מתייחס לעיתונים יומיים, לשבועונים, לירחונים, לרבעונים ולשנתונים מרבית העיתונים הלועזיים היו שבועונים.
- 22 מ' גולדשטיין, מנהל מדור ההסברה, "ריבוי העיתונים בשפה העברית ובשפות לועזיות", תזכיר, ללא תאריך, א"מ, תיק ג-717/24 (להלן: גולדשטיין, "ריבוי העיתונים"). העיתונאי דוד גלעד טען כי ב-1954 היו כ-15 רישיונות לא מנוצלים. למרות זאת משרד הפנים המשיך לתת רישיונות חדשים. ראו: ד' גלעד, "104 עיתונים מפיצים לעז בישראל", *מעריב*, 1.1.1954, עמ' 6 (להלן: גלעד, "104 עיתונים").
- 23 הממונה על תפקידים מיוחדים במשרד הפנים אל המנהל הכללי, 16.2.1954, א"מ, תיק ג-2221/12.
- 24 י' קלינוב, "סקירה על מצב העיתונות העברית והלועזית במדינה", פרוטוקול ישיבת הוועדה לענייני פנים, י"ח/2, 26.3.1950, א"מ, תיק כ-5/24, עמ' 4 (להלן: קלינוב, "סקירה על מצב העיתונות").

עולים חדשים לומדים עברית, דימונה 1955. צילום: משה פרידן, לע"מ

לאגודת העיתונאים. הם כעסו עליהם כשגנבו את מאמריהם ותרגמו אותם ללא רשות ומבלי לשלם, אבל באותו זמן ממש, מדהים לגלות, אחדים מאותם עיתונאים שרצו לחסל את עיתוני הלעז, לא היססו לעבוד בהם במקביל כפרנסה צדדית, ולא נרתעו אפילו מלדבר בשבחם.²⁰⁵ שוב הוכח שעיתוני לעז במדינות הגירה הם כורח המציאות לעולים אבל גם לשלטון, וכל ניסיון של ההנהגה העיתונאית בארץ קולטת העלייה לחסל את עיתוני הלעז המתחרים ולכפות על המהגרים לצרוך את העיתונות בשפת המדינה הקולטת – נדון לכישלון. מדינת ישראל הגיעה אל סוף העשור הראשון כשהיא מוצפת לעז, בלי חוק שחייב את תושבי המדינה ללמוד עברית, בלי "טור עברי" או תרגום שיכול היה להקל על הקוראים, ועם רכבות עולים שעדיין לא חשו בצורך ללמוד את השפה.

בתחילת 1961 נפגש יוסף קריב, מנהל המחלקה לשידורים לעולים בקול ישראל, עם מאזינים בעפולה וסיפר להם כי מחלקתו, המשדרת לעולים ב-14 שפות, עורכת מדי פעם סקר בקרב העולים, במטרה לבדוק כמה מהם עברו להקשיב לתכניות בעברית. באחת הפעמים, כשהגיע למסקנה שאפשר להפסיק את השידור בהונגרית ולהתחיל לשדר לעולי הונגריה בעברית קלה, "קמה תנועה ציבורית והומטרו על המחלקה ועל גורמים ממשלתיים מכתבי התנגדות מצד מאזינים בהונגרית ומצד ארגונים של יוצאי הונגריה כתביעה לא לפגוע בשידור ההונגרי".²⁰⁶

גם הקוראים של עיתוני הלעז, מתברר, לא הסכימו לוותר. עיתוניהם המשיכו לפרוח, וליוו את המדינה אל העשור השני עם עשרות עיתונים בשלל שפות ועם עולים שלא יכלו להסתדר בלעדיהם.

הערות

- 1 מכתב הממונה על תפקידים מיוחדים לממונה על מחוז תל-אביב, 12.5.1954, ארכיון המדינה (להלן: א"מ), תיק ג-2221/12; "סקירה על העיתונות הלועזית", הממונה על תפקידים מיוחדים במשרד הפנים אל המנהל הכללי, 16.2.1954, א"מ, תיק ג-2221/12 (להלן: "סקירה על העיתונות הלועזית").
- 2 מכתב הממונה על מחוז תל-אביב לממונה על תפקידים מיוחדים, 16.6.1954, א"מ, תיק ג-2221/12.

- יוצרים ושומרים קשר עם העולים, וכיצד עורכים את המוסף הספרותי. ראו: קיטרון, סקירה על מצב העיתונות הלועזית.
- 43 העיתונות הלועזית בישראל – סקירה.
- 44 מכתב מ' קיטרון למזכירי סניפי המפלגה, 29.1.58, אמ"ע, תיק 8-1958-929-2; מכתב מ' קיטרון ל' לוי מ' פרסומים", 9.3.1958, אמ"ע, תיק 8-1958-929-2
- 45 ר' מן, המנהיג והתקשורת, תל-אביב 2012, עמ' 220, 221, 223 (להלן: מן, המנהיג והתקשורת).
- 46 הצעת תכנית לעריכת עיתונים בע"פ, וללא תאריך, אמ"ע, תיק 8-1958-949-12.
- 47 סיכומי הישיבה בעניין העיתון "ליאנפורמסיון", 15.12.1957, אמ"ע, תיק 8-1957-949-2.
- 48 מכתב מ' קיטרון ל' עברי "שוהם", 11.2.1958, שם, תיק 8-1958-929-2.
- 49 קיטרון, סקירה על מצב העיתונות הלועזית. לעתים הבטיחה המפלגה לעיתון רווח כספי ותמיכה באמצעות פרסומות, בתנאי שהעיתון הפרטי יימנע מפרסום כתבות שעלולות לפגוע במפלגה. ראו: אלו'בייטה קוסבסקה, "Nowiny (חדשות): הקליטה הלשונית של יהודי פולין בישראל", ישראל, 17 (2010), עמ' 181, הע' 61 (להלן: קוסבסקה, "הקליטה הלשונית").
- 50 העיתונות הלועזית בישראל – סקירה.
- 51 שם.
- 52 אופנר למשה שרת.
- 53 ישיבה של לשכת המפלגה.
- 54 העיתונות הלועזית בישראל – סקירה.
- 55 מכתב גיורא יוספטל לממונה על מחוז תל-אביב, 28.4.1957, אמ"מ, תיק ג-13/2221; ש', "מפא"י קונה 'מונופול' על דעת-הקהל", חרות, 10.6.1957, עמ' 2.
- 56 מכתב ח"י לגיורא יוספטל, 29.8.1957, אמ"ע, תיק 5-1957-949-2 (להלן: מכתב ח"י לגיורא יוספטל); קיטרון, סקירה על מצב העיתונות הלועזית; אופנר למשה שרת.
- 57 שם.
- 58 קיטרון, סקירה על מצב העיתונות הלועזית; מכתב ח"י לגיורא יוספטל.
- 59 בחודש דצמבר 1948 שירתו בצה"ל 97,800 חיילים. ראו: י' מרקוביץקי, "ההרוס הרוס את מחיצת הזרות: על קליטתם של העולים החדשים בצה"ל", בתוך: ד' עופר (עורכת), בין עולים לוותיקים, ישראל בעלייה הגדולה, 1948-1953, ירושלים 1996, עמ' 155.
- 60 ד' הכהן, "צה"ל וקליטת העלייה", בתוך: מ' נאור (עורך), עולים ומעברות 1948-1952 (עידן 8), ירושלים 1986, עמ' 118 (להלן: הכהן, "צה"ל וקליטת העלייה").
- 61 ראו: מכתב שלישי הגדוד למורה הגדודי, 15.11.1948, ארכיון צה"ל (להלן: א"צ), תיק 487-4944/1949.
- 62 י' אוליצקי, "איש העם על הנחלת הלשון", ספר השנה של העיתונאים, 1954, תל-אביב 1954, עמ' 61, 62 (להלן: אוליצקי, "איש העם על הנחלת הלשון"), עמ' 56.
- 63 א"צ, ללא תאריך, תיק 309-7335/1949.
- 64 דו"ח הסברה, השכלה והווי בצה"ל לשנת 1950, ללא תאריך, א"צ, תיק 1962/181-5.
- 65 מכתב סמל התרבות היחידתי לחטיבה 5, 14.8.1949, א"צ, תיק 40-1000/1952. עלות רכישת העיתונים עבור צה"ל, כולל העיתונות בעברית, הגיעה ב-1950 ל-45,000 ל"י. יומן בן-גוריון 10.7.1950, 11.7.1950, ארכיון בן-גוריון. תפוצת כלל העיתונות האזרחית בצבא עמדה בינואר 1952 על 4,400 עותקים ביום. סא"ל אהרון זאב, עוזר ראש האגף לחינוך, 14.2.1952, א"צ, 1962/181-5 (להלן: סא"ל אהרון זאב, 14.2.1952). לפעמים, כאשר היחידה הצבאית לאספקת ציוד התקשתה לספק נייר להדפסה, בגלל משבר הנייר בארץ, נאלץ שירות התרבות לפנות לשוק החופשי ולבתי דפוס אזרחיים. ראו: דיווח קצין המנהלה של מטה שירות התרבות, 28.1.1949, א"צ 309-7335/1949.
- 66 הארכיון הצינוני המרכזי, PR/948/1; א"צ, 1951 1807-100137.
- 25 ראו: אוליצקי, "הלעז – בראש חוצות", עמ' 41; גלעדי, "104 עיתונים". על פי הדיווח של משרד הפנים, השפה הנפוצה ביותר בעיתוני הלעז ב-1955 הייתה אידיש – 16 עיתונים. אחריה: אנגלית – 14 עיתונים; ערבית – 15; רומנית – 12; בולגרית – 9; גרמנית – 8. ראו: דו"ח סטטיסטי על רישיונות לעיתונים לועזיים שהוצאו עד תאריך 14.3.55, אמ"מ, תיק ג-13/2221.
- 26 העיתונות הלועזית בישראל – תזכיר ועדת העיתונות להחזרת העברית, וללא תאריך, אמ"מ, תיק ג-717/24, עמ' 1 (להלן: העיתונות הלועזית בישראל – תזכיר); הצעה לסדר היום, כתבי העת הלועזיים, דברי הכנסת, ישיבה ש"ג, 6.1.1954, עמ' 585 (להלן: דברי הכנסת, ישיבה ש"ג).
- 27 בעית הלעז במדינה ופתרונה בדרך הנחלת הלשון, תזכיר שר החינוך והתרבות, 15.2.1954, אמ"מ, תיק ג-12/5420, נספח 36/ פש (להלן: בעית הלעז במדינה ופתרונה).
- 28 ראו: "הודעה לחותמים על עתונות לועזית מחו"ל" (מודעה), מעריב, 25.9.1959, עמ' 14.
- 29 קלינוב, "סקירה על מצב העיתונות", עמ' 10; מ' קיטרון למזכיר המפלגה, גיורא יוספטל, סקירה על מצב העיתונות הלועזית, 17.3.1958, ארכיון מפלגת העבודה (להלן: אמ"ע), 11-1958-949-2 (להלן: קיטרון, סקירה על מצב העיתונות הלועזית).
- 30 L.J. Martin, "Press and Radio in Palestine under the British Mandate", *Journalism Quarterly*, 26 (1949), pp. 186-193
- 31 ראו: בלובשטיין-נבו, "שריפת קיוסקים", עמ' 70-71, וגם: ד' כספי ונ' אליאס, "שתי מערכות תקשורת, תקשורת של ולמען מיעוטים בישראל", קשר, 37 (2008), עמ' 109-99; D. Reece & P. Palmgreen, "Coming to America: Need for; Acculturation and Media Use Motives among Indian Sojourners in the US", *International Journal of Intercultural Relations*, 24(6) (2000), pp. 807-824
- 32 העיתונות הלועזית בישראל – תזכיר, עמ' 4.
- 33 איפכא מסתברא, "ונבלה כאן שפתם", מעריב, 2.2.1951, עמ' 2 (להלן: איפכא מסתברא, "ונבלה").
- 34 העיתונות הלועזית בישראל (סקירה), 10.2.55, אמ"ע, תיק 7-1948-20-4. (להלן: העיתונות הלועזית בישראל – סקירה).
- 35 נכון ל-1954, מפ"ם הוציאה עיתונים באידיש, בבולגרית ובערבית; אחדות העבודה הוציאה עיתונים בבולגרית ובערבית; הציונים הכלליים – באידיש, בבולגרית, בגרמנית, בהונגרית, ברומנית ובצרפתית; הפרוגרסיבים בגרמנית; מק"י – בבולגרית, ברומנית ובערבית. ראו: "עיתונים לא בעברית", ספר השנה של העיתונאים 1954, תל-אביב 1954, עמ' 51-52.
- 36 ישיבה של לשכת המפלגה, 26.4.1950, אמ"ע, תיק 13-1950-25 (להלן: ישיבה של לשכת המפלגה); קיטרון, סקירה על מצב העיתונות הלועזית; א' אופנר למשה שרת, יו"ר הועדה לעיתונות, וליוסף אלמוגי, המזכיר הכללי, ללא תאריך, אמ"ע, 12-1958-949-2. (להלן: אופנר למשה שרת).
- 37 קיטרון, סקירה על מצב העיתונות הלועזית. כבר ב-1949, בישיבת מזכירות מפא"י, עמד בן-גוריון על החשיבות של עיתון מפלגתי, באומרו: "לא יתכן קיום מפלגה בלי עיתון משלה. אנו חייבים [...] להגיד את מלתנו אנו יום יום". בן-גוריון, דברים במזכירות מפא"י, 30.6.1949, אמ"ע, תיק 49/24.
- 38 מכתב מ' שרת לעורכי העיתונות הלועזית, 1.6.1958, אמ"ע, תיק 13-1950-2.
- 39 הצעה לסדרת מאמרים על הגלויות השונות, אמ"ע, ללא תאריך, תיק 13-1959-655.
- 40 מפא"י, ידיעות המזכירות, ביולטיין מס' 4, פברואר 1953, אמ"ע, תיק 2-2-1952-83 (להלן: ידיעות המזכירות, ביולטיין מס' 4).
- 41 מכתב מ' קיטרון לש' רוזנברג ולמ' גלעד, 19.12.57; מכתב מ' קיטרון לסניפי המפלגה, 22.12.1957, אמ"ע, תיק 5-1957-949-2.
- 42 כדי להתגבר על הקושי הזה הדריכה חברת מפא"י, המשוררת וסופרת הילדים אנדה עמיר-פינקרפלד, את הכתבים של עיתון המפלגה בפולנית קורירי כיצד

- 67 דו"ח הסברה, השכלה והווי בצה"ל לשנת 1950, וללא תאריך, שם, 181-1962/5.
- 68 אוליצקי, "איש העם על הנחלת הלשון", עמ' 56.
- 69 פקודת מטכ"ל מס' 41 "חובת לימוד עברית", 17.3.1949, א"צ, תיק 567-1000137/1959.
- 70 "פקודת חובת לימוד עברית ופקודת מבצע עברית", 10.4.1949, שם, תיק 567-1000137/1959; מטה שרות תרבות, ראשי פרקים להסברה, 3.4.1949, שם, תיק 567-1000137/1959; מכתב סא"ל אהרון זאב, 8.10.1950, שם, 1656-702/1960; סא"ל אהרון זאב, 14.2.1952.
- 71 הכהן, "צה"ל וקליטת העלייה", עמ' 123.
- 72 מכתב מ' גולדשטיין ל' קיסלוב, 20.3.1950, א"מ, תיק ג-717/24.
- 73 קלינוב, "סקירה על מצב העיתונות", עמ' 8.
- 74 שם, עמ' 10.
- 75 מכתב ד"ר מנחם דולן לממונה על מחוז תל-אביב, 23.8.1953, א"מ, תיק ג-2221/12; מכתב היועץ המשפטי של משרד הפנים, מ' סילברסטון, לממונה על תפקידים מיוחדים, 23.9.1953, א"מ, תיק ג-2221/12, שם.
- 76 גולדשטיין, "ריבוי העיתונים". לדברי העיתונאי ד' גלעד, בי 1954 היו כ-15 רישיונות בלתי מנוצלים, ולמרות זאת משרד הפנים המשיך להנפיק רישיונות חדשים. ראו: גלעד, "104 עיתונים".
- 77 שר הפנים מטעם הפועל המזרחי בין השנים 1949-1952.
- 78 י' קלינוב, מינהל העיתונות במשרד הפנים, לגרשון אגרון, משרד ראש הממשלה, 21.6.1949, א"מ, תיק ג-714/43 (להלן: קלינוב לגרשון אגרון).
- 79 שם. לעומת זאת הוחלט שהעיתונים בעברית ובערבית לא ייפגעו, והרישיונות ימשיכו להינתן להם ללא הגבלה. קלינוב, "סקירה על מצב העיתונות", עמ' 8.
- 80 מכתב דב יוסף לשר הפנים, 12.5.1950, א"מ, תיק ג-717/24 (להלן: מכתב דב יוסף לשר הפנים).
- 81 כיהן כשר הפנים מטעם הציונים הכלליים בין השנים 1952-1955.
- 82 מ' גפן, "נגע העיתונות הלועזית", על המשמר, 13.12.1953, עמ' 2 (להלן: גפן, "נגע העיתונות הלועזית").
- 83 י' גוטלהף, "בית יעקב – עם לועזי?", דבר, 16.7.1954, עמ' 2 (להלן: גוטלהף, "בית יעקב – עם לועזי?").
- 84 ראו: בלובשטיין-נבו, "שריפת קיוסקים", עמ' 71.
- 85 דברי הכנסת, ישיבה ש"נ.
- 86 פרטיכל ישיבת ועדת השרים לענייני פנים ושירותים, 3.3.1954, פש/31, א"מ, תיק א-308/6, עמ' 4 (להלן: פרטיכל ישיבת ועדת השרים לענייני פנים).
- 87 י' רוקח נגד הגבלת העיתונות הלא-עברית, על המשמר, 11.7.1954, עמ' 1.
- 88 פרוטוקול ישיבת הממשלה, י"ד/שט"ו, 12.12.1954, א"מ, עמ' 28 (להלן: ישיבת הממשלה, י"ד/שט"ו).
- 89 כיהן כשר הפנים מטעם אחרות העבודה-פועלי ציון בין השנים 1955-1959.
- 90 גיליון רישום, 5.12.1955, א"מ, תיק ג-2221/13; מכתב הממונה על מחוז תל-אביב, י' קופרמן, לסגן המנהל הכללי למינהל, 15.6.1956, א"מ, תיק ג-2221/13.
- 91 קלינוב, "סקירה על מצב העיתונות", עמ' 5.
- 92 שם.
- 93 במיוחד גבר הלחץ מצדם של עיתוני האירוש שהגיע "מאישים רמי מעלה במדינה". שם.
- 94 שם, עמ' 10.
- 95 ראו מכתב הממונה על מחוז תל-אביב לממונה על תפקידים מיוחדים, 16.6.1954, א"מ, תיק ג-2221/12; מכתב הממונה על מחוז תל-אביב לסגן המנהל הכללי למינהל במשרד הפנים, 15.6.1956, א"מ, תיק ג-2221/13.
- 96 ראו בפתיחת המאמר.
- 97 "סקירה על העיתונות הלועזית".
- 98 מכתב פ' בורושק, אגף התעשייה הקלה במשרד המסחר והתעשייה, לא' ליפמן, מנהל מדור הנייר במשרד, "הקצבת נייר לעיתונים בשפה הפולנית", 5.2.1953, א"מ, תיק ג-1812. עוד על העיתונים בפולנית ראו: קוסבסקה, "הקליטה הלשונית", עמ' 167-189.
- 99 מכתב מ"מ הממונה על מחוז תל-אביב לסגן המנהל הכללי למנהל במשרד הפנים, 14.8.1953, א"מ, תיק ג-2221/12.
- 100 מכתב הממונה על מחוז חיפה למנהל הכללי של משרד הפנים, 21.5.1954, א"מ, תיק ג-2221/12; מכתב היועץ המשפטי לממשלה למנהל הכללי של משרד הפנים, א"ש מויאל, 15.6.1954, שם; מכתב הממונה על תפקידים מיוחדים במשרד הפנים לממונה על מחוז חיפה, 24.6.1954, שם; מכתב ד"ר מ' קרמר למר ישעיה, סגן המנהל הכללי במשרד הפנים, 22.12.1954, א"מ, תיק ג-2221/14.
- 101 "סקירה על העיתונות הלועזית".
- 102 ר' רון-נסקי, "האמנם 'שפה זרה וצורמת' לשאלת יחסו של ב"ג לידידיש לאחר השואה", עיונים בתקומת ישראל, 15 (2005), עמ' 481; ש"א שור, "השיבה המלאה לעברית ובנינו-אומה הציוני-ישראלי: מסה ביבליוגרפית", מדעי היהדות, 36, תשנ"ו, עמ' 78, 79.
- 103 מן, המנהיג והתקשורת, עמ' 220.
- 104 פרוטוקול ישיבת הממשלה ס/שי"א, 11.4.1951, א"מ, עמ' 6-7. הישיבה עסקה, בין השאר, בחינוך הילדים והמבוגרים במעבדות ובהנחלת הלשון.
- 105 ראו: ד"ר ג. יומן בחירות "אל העניין", מעריב, 5.11.1950, עמ' 3.
- 106 פרוטוקול ישיבת הממשלה, י"ד/שט"ו, 12.12.1954, א"מ, עמ' 37-39.
- 107 שם, עמ' 34; פרוטוקול ישיבת הממשלה, ישיבה מ"ד/שי"א, 17.5.1951, א"מ, עמ' 47-48.
- 108 ישיבה של לשכת המפלגה. סגן יו"ר תנועת החרות, ח"כ י' מרידור, גילה במסיבת עיתונאים ב-1958, כי עיתוני הלעזי של מפא"י מכניסים את המפלגה לגידעון חודשי של חצי מיליון לירות. ראו: "מרידור: אנו שואפים לשמש כגורם אשר ירכיב את הממשלה הבאה", חרות, 10.11.1958, עמ' 1.
- 109 ידיעות המזכירות, ביוליטין מס' 4.
- 110 שם.
- 111 שם.
- 112 העיתונות הלועזית בישראל – סקירה.
- 113 "החלטות הוועידה הארצית ה-5 של תנועת החרות", חרות, 2.12.1958, עמ' 3.
- 114 הפקודה נחקקה על רקע מאורעות תרפ"ט, במטרה לשלוט ולפקח על העיתונות בארץ ישראל. ראו: מ' נבגי, חופש העיתונות בישראל, רעננה 2011, עמ' 66.
- 115 ראו "פקודת העיתונות", 1933. פורסמה בחא"י (חוקי ארץ ישראל), כרך ב, עמ' (ע) 1191, (א) 1214.
- 116 זיכרונות אורי קיסרי, ללא תאריך, ארכיון היסטורי עיריית תל-אביב, ארכיון קיסרי, מסמך 123-136, תיק ת 106-44, קופסה 1929, עמ' 551. ראו גם הערה 158 להלן.
- 117 פרטיכל ישיבת ועדת השרים לענייני פנים, 3.3.1954, פש/31, א"מ, תיק א-308/6, עמ' 3, 4; זכרון דברים מפגישה בין שר הפנים והמנהל הכללי ומר י' קיסלוב ומ' גולדשטיין, 30.6.1950, א"מ, תיק ג-717/24.
- 118 מכתב שר הפנים מ' שפירא לשר ד' יוסף, יוני 1950, א"מ, תיק ג-717/24.
- 119 ראו: תקנות ההגנה (שעת חירום), 1945, סעיף 94: "הממונה על המחוז רשאי ככל אשר יישר בעיניו ומבלי לתת כל טעם לדבר, להעניק או לסרב מלהעניק כל תעודת היתר [רישיון לפתיחת עיתון] כזאת [...] והוא רשאי בכל זמן להתלות או להפקיע כל תעודת היתר כזאת, או לשנות או למחוק כל תנאים שצורפו לתעודת ההיתר". ב"פ 2016 נמחקה התקנה הזו מספר החוקים.
- 120 דיווח ד"ר קסביץ אל סמכ"ל מנהל, 25.11.1955, א"מ, תיק ג-2221/13; מכתב הממונה על מחוז תל-אביב, י' קופרמן, לסגן המנהל הכללי למנהל במשרד הפנים, 15.6.1956, שם; מכתב המכ"ל לסמכ"ל מנהל, 7.4.1956, א"מ, תיק ג-2221/14.
- 121 שרי הפנים בשנות החמישים היו אנשי הציונים הכלליים, הפועל המזרחי ואחרות העבודה.
- 122 איפכא מסתברא, "ונבלה".
- 123 ד"ר עזריאל קרליבך, "שפה ליכל", יומן, מעריב, 12.4.1951, עמ' 4 (להלן: קרליבך, "שפה ליכל").

- 124 איפכא מסתברא, "ונבלה".
- 125 קרליבך, "שפה ל'כל'".
- 126 ד"ר עזריאל קרליבך, יומן, "קיצוץ – גם בלעז!", **מעריב**, 4.6.1950, עמ' 4 (להלן: קרליבך, "קיצוץ – גם בלעז!").
- 127 "הנחה למוסדות בחתימה על עיתונות לועזית", **דבר**, 12.1.1954, עמ' 4.
- 128 ראו: בלובשטיין-נבו, "שריפת קיוסקים".
- 129 העיתונות הלועזית בישראל – תזכיר, עמ' 8.
- 130 על חלק מהנזקים הללו כבר הצביעו בשנות השלושים והארבעים במסגרת המאבק שניהלו אז בעיתוני הלעזי יחד עם מנהיגי היישוב ונוטרי השפה. ראו: בלובשטיין-נבו, "שריפת קיוסקים".
- 131 "העיתונות הלועזית בישראל – תזכיר"; ש"ב ישעיה לשר הפנים, 16.8.1954, א"מ, תיק ג-2221/13 (להלן: ישעיה לשר הפנים); איפכא מסתברא, "ונבלה"; אוליצקי, "איש העם על הנחלת הלשון", עמ' 53-64.
- 132 העיתונות הלועזית בישראל – תזכיר, עמ' 6.
- 133 י' בנארי, "העיתונות הלועזית – גורם לפילוג ערתי", **חרות**, 9.10.1959, עמ' 3.
- 134 ישעיה לשר הפנים; איפכא מסתברא, "ונבלה"; אירמה פולאק, " החולדות כרסמו ואכלו...", **דבר**, 29.3.1951, עמ' 2; גפן, "נגע העיתונות הלועזית"; ר' אל-עזרי, "אינפלציה של עיתונות לעז", **הדור**, 25.12.1953, עמ' 3; א' נהור, "ירושת הפקר הנמכרת ברחובות ת"א", **ידיעות אחרונות**, 28.12.1953, עמ' 2; גלעד, "104 עיתונים"; י' בן חנוך, "הלעז המתפשט", **שעים**, 21.1.1954, עמ' 2; אוליצקי, "איש העם על הנחלת הלשון", עמ' 53-64.
- 135 בעיות העיתונות הלועזית המופיעה בישראל, ישיבת הוועדה לענייני ספרות עם נציגי אגודת העיתונאים, 17.8.1952, א"מ, תיק ג-8/858, וגם: תיק ג-9/858 (להלן: בעיות העיתונות הלועזית המופיעה בישראל).
- 136 העיתונות הלועזית בישראל – תזכיר, עמ' 6.
- 137 לואיס (אליהו) גוטמן היה חלוץ חקר דעת הקהל בישראל. המכון שלו, לימים "המכון למחקר חברתי שימושי", פעל תחילה בחסות הממשל, שהזמין ומימן את המחקרים, שבהנו את עמדות הציבור על מדיניות הממשלה בנושאים שונים. למרות המימון הממשלתי של המחקרים, ניסוח השאלות וניתוח הנתונים היו בסמכות חוקרי המכון. תוצאות הסקרים הובאו לירידת משרדי הממשלה וסייעו למקבלי ההחלטות בבואם להכריע בנושאים שונים. כן הובאו התוצאות לירידת הציבור באמצעות העיתונים. ראו: דנה בלאנדר, "בניין האומה מנקודת מבטה של דעת הקהל", **סוציולוגיה ישראלית**, 1 (1) (2004), עמ' 12 (להלן: בלאנדר "בניין האומה"). ראו גם: גבי יומן, **הסיפור החלוצי של חקר דעת הקהל בישראל: המכון למחקר חברתי שימושי, 1947-1997**, תל-אביב 2015.
- 138 מדינת ישראל, מכון לחקר דעת הקהל, 1949, "דעת הקהל על...", עמ' 9, א"מ, תיק ג-2/4744 (להלן: "דעת הקהל על").
- 139 מי היו המתנגדים? מרביתם גברים, תושבי הארץ (שבעים אחוז), פועלים פשוטים, בעלי חנויות, פקידים, בעלי השכלה נמוכה. ראו: "דעת הקהל על", עמ' 1, 13-16. ראו גם: "דעתו של האיש מן הרחוב", **הצופה**, 23.11.1950, עמ' 2.
- 140 "דעת הקהל על", עמ' 1, 13-16.
- 141 בלאנדר, "בניין האומה".
- 142 מכתב ש"ב ישעיה אל המנהל הכללי, 18.2.1952, א"מ, תיק ג-2221/12.
- 143 מכתב א"ש מויאל לשר הפנים, 19.6.1954, א"מ, תיק ג-2221/13.
- 144 **דברי הכנסת**, ישיבה ש"ג, עמ' 584-585; העיתונות הלועזית בישראל – תזכיר, עמ' 1.
- 145 שם. ב-1952, לדוגמה, כשמספר העולים ירד בצורה דרסטית ל-23,375 (מ-173,901 עולים ב-1951) – גם אז עלה מספר עיתוני הלעזי ומספר הקוראים. ראו: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, **שנתון סטטיסטי**, 10, ירושלים, 1959, עמ' 62.
- 146 אוליצקי, "הלעז – בראש חוצות", עמ' 41-42.
- 147 העיתונות הלועזית בישראל – תזכיר, עמ' 2.
- 148 אוליצקי, "איש העם על הנחלת הלשון", עמ' 54.
- 149 בעיית הלעז במדינה ופתרונה.
- 150 **דברי הכנסת**, ישיבה ש"ג.
- 151 בעיות העיתונות הלועזית המופיעה בישראל.
- 152 ישעיה לשר הפנים.
- 153 L. Bogart, *Press and Public*, Hillsdale, NJ 1989
- 154 על משבר הנייר ראו בהרחבה: עמוס בלובשטיין-נבו ויחיאל לימור, "המלחמות בתוך המלחמה: המאבק על הנייר להרפסת עיתונים בימי מלחמת העולם השנייה", **קתדרה** (ברפוס); יחיאל לימור ועמוס בלובשטיין-נבו, "מלחמת הנייר" של העיתונות הישראלית בשנים הראשונות לאחר הקמת המדינה, **עיונים בתקומת ישראל** (ברפוס).
- 155 ראו: מכתב זלמן סזואבי לשר הפנים, 15.12.1953, א"מ, תיק ג' 12/2221.
- 156 ד"ר ה' רוזנבלום, "דמנו – להצלת הלעז?!", **ידיעות אחרונות**, 2.6.1950, עמ' 3.
- 157 העיתונות הלועזית בישראל – תזכיר.
- 158 גלעד, "104 עיתונים"; העיתונות הלועזית בישראל – תזכיר, עמ' 5-6.
- 159 גפן, "נגע העיתונות הלועזית"; גלעד, "104 עיתונים"; י' עשני, "פרדסי הפקר", מכתבים למערכת, **דבר**, 20.1.1958, עמ' 2 (להלן: עשני, "פרדסי הפקר"). לפי חישוב שעשתה אגודת העיתונאים, ההוצאות של עיתון עברי גדול וחשוב הגיעו ל-50,000 ל"י בחודש, שעה שההוצאות של עיתון לועזי גדול הסתכמו ב-10,000 ל"י בלבד. הוצאות המערכת בעיתון עברי היו למעלה מ-20,000 ל"י, ואילו בעיתון לועזי הם הגיעו לכאלפיים ל"י. ראו: העיתונות הלועזית בישראל – תזכיר, עמ' 4-6; ישעיה לשר הפנים; "עשרות בקשות לרשימות להוצאת עתונים לועזיים הוגשו למשרד הפנים", **הבקר**, 19.10.1951, עמ' 6.
- 160 ישעיה לשר הפנים.
- 161 העיתונות הלועזית בישראל – תזכיר, עמ' 6.
- 162 ישעיה לשר הפנים.
- 163 עשני, "פרדסי הפקר".
- 164 גפן, "נגע העיתונות הלועזית".
- 165 שם.
- 166 איפכא מסתברא, "ונבלה".
- 167 עזריאל קרליבך, ללא תאריך, ארכיון עזריאל קרליבך (להלן: אע"ק), תיק ג, מסמכים 045-044.
- 168 איפכא מסתברא, "ונבלה".
- 169 גלעד, "104 עיתונים".
- 170 קלינוב, "סקירה על מצב העיתונות", עמ' 4-5.
- 171 ה"ר הרצל רוזנבלום, "ועוד נקודה", בשולי ידיעות אחרונות, **ידיעות אחרונות**, 23.3.1952, עמ' 4 (להלן: ה"ר, "ועוד נקודה"). ועדת התגובה, שהייתה הגרסה הראשונה של ועדת העורכים, הכירה בעיתונות הגרמנית והתירה לנציגיה להשתתף בישיבות הוועדה, אך לא נתנה להם זכות הצבעה. ראו: ד"ח מיישבת ועדת התגובה, 22.2.1948, ארכיון אגודת העיתונאים (להלן: אא"ע), מסמך 166, תיק 44א', קופסה 9.
- 172 י' קלינוב, "פני עתונותנו לאן?", **דבר**, 2.6.1950, עמ' 15.
- 173 קלינוב לגרשון אגרין.
- 174 ראו: ישיבת ועד האגודה, 18.10.1953, אא"ע, מסמך 007-004, תיק 30, קופסה 5.
- 175 ג' הטמן, "קלות וחמורות בעולמנו הקטן", **חרות**, 19.12.1954, עמ' 2.
- 176 ה"ר, "ועוד נקודה".
- 177 מכתב דב יוסף לשר הפנים.
- 178 דין וחשבון של ועדת המשנה לענייני נייר, ללא תאריך, א"מ, תיק כ-29/2.
- 179 ב"צ דינבורג, ישיבת המועצה העליונה לתרבות, מושב שלישי, 6.11.1952, א"מ, ג-9/858 (להלן: דינבורג, ישיבת המועצה העליונה לתרבות).
- 180 ישיבת ועדת המשנה לענייני חוקים שליד ועדת העורכים, 28.1.1954, אא"ע, מסמך 224, תיק 51, קופסה 10.
- 181 פרוטוקול ישיבת הממשלה י"ד/ש"ו, עמ' 29.

- 182 ש.ב.
 183 ישעיה לשר הפנים.
 184 קלינוב, "סקירה על מצב העיתונות", עמ' 5.
 185 דו"ח האיגוד הארצי של עיתונאי ישראל, ללא תאריך, אא"ע, מסמך 054-055, תיק 372, קופסה 67 (להלן: דו"ח האיגוד הארצי של עיתונאי ישראל).
 186 אוליצקי, "איש העם על הנחלת הלשון".
 187 קרליבך, "קיצוץ – גם בלעז!".
 188 קרליבך הציע לחוקק חוק עיתונות כבר ב-1949, אך הצעתו נגנזה. ראו: כינוס עיתונאי ישראל הראשון במדינת ישראל, 6.4.1949, אא"ע, מסמך 068, תיק 372, קופסה 67.
 189 ראו: דו"ח האיגוד הארצי של עיתונאי ישראל; הועדה הבינמשרדית לוועדת העורכים, 17.11.1953, אא"ע, מסמך 252, תיק 51, קופסה 10; גוטהלף, "בית יעקב – עם לועזי?". הרעיון של תרגום לא היה חדש. כבר ב-1876 העיתון **שערי ציון**, עיתון האידיש הראשון בארץ-ישראל, הופיע בארץ כעיתון דו לשוני – עברית ואידיש, טור מול טור, עברית מימין ואידיש משמאל, "שלא למנוע מאחינו אלה אשר אינם מבינים את לשוננו הקדושה", אך תוך כשנה העיתון הפך כולו עברית. ראו: מ' אליאב, **ארץ ישראל ויישובה במאה ה-19**, 1917-1777, ירושלים 1978, עמ' 231. ב-1948 הוגשה למשרד הפנים בקשה לקבלת רישיון לעיתון משולב באידיש ובעברית, "כדי לחנך את הקורא לידיעת השפה העברית ולקריאה בשפה זו". ראו: מכתב ר' ירבולם, ל' גרביצקי, 6.11.1948, א"מ, תיק ג'-3937/21.
 190 דו"ח האיגוד הארצי של עיתונאי ישראל. לא כולם היו תמימי דעים שהחוק אכן יפתור את הבעיה. ראו: ישיבת ועדת הפעולה שליד ועדת העורכים, 14.12.1953, 18.12.1953, אא"ע, מסמך 235-248, תיק 51, קופסה 10.
 191 "טור עברי בעתונות הלועזית", חרות, 28.4.1953, עמ' 4; א' קישון, "שיעור עברי חי", **מעריב**, 28.5.1953, עמ' 2.
 192 דינבורג, ישיבת המועצה העליונה לתרבות; מכתב רות סטנר, היועצת המשפטית של משרד החינוך, ליועץ המשפטי לממשלה, "הצעת תזכיר להצעת חוק הנחלת הלשון העברית", 14.1.1954, א"מ, תיק ג'-5420.
 193 דו"ח ועדת העורכים, 1952, אא"ע, מסמך 143-144, תיק א, 46, קופסה 9.
 194 "הדרכים המעשיות לפתרון בעיית העיתונות הלועזית", ועדת העיתונות להחדרת העברית של אגודת העיתונאים, תזכיר שני, 9.6.1954, א"מ, תיק ג'-2221/13 (להלן: "הדרכים המעשיות לפתרון בעיית העיתונות הלועזית").
 195 ישיבת ועדת המשנה לענייני חוקים שליד ועדת העורכים, 3.6.1954, אא"ע, מסמך 212, תיק 50, עמ' 61, 62.
 196 אוליצקי, "איש העם על הנחלת הלשון", עמ' 61, 62.
 197 ישיבת ועדת המשנה לענייני חוקים, 3.6.1954, אא"ע, מסמך 212, תיק 50, קופסה 10, מסמך 213.
 198 ישיבת ועדת המשנה לענייני חוקים, 28.1.1954, שם, מסמך 223-224; ישיבת ועדת המשנה לענייני חוקים, 3.6.1954, שם, מסמך 213.
 199 העיתונות בערבית היו פטורים מתרגום כיוון שפנו רק לאוכלוסייה הערבית. **פוסט** האנגלי היה פטור, כי לדברי קרליבך "קיים צורך ממלכתי בקיום עיתון אנגלי, שעומד על רמה עיתונאית גבוהה כלפי חוץ". ראו: ישיבת ועדת המשנה לענייני חוקים, 28.1.1954, שם, מסמך 228.
 200 "הדרכים המעשיות לפתרון בעיית העיתונות הלועזית", עמ' 14; הוועדה הבין-משרדית לוועדת העורכים, 17.11.1953, אא"ע, מסמך 250-256, תיק 51, קופסה 10; ישיבת ועדת המשנה לענייני חוקים, 28.1.1954, שם, מסמך 225-228; תזכיר להצעת חוק העיתונות, 2.2.1954, אא"ע, מסמך 218-222, תיק 51, קופסה 10; הצעת תיקון פקודת העיתונות, ללא תאריך, אא"ע, תיק 12, מסמכים 056-060.
 201 פרוטוקול ישיבת הממשלה, י"ד/שט"ו, 12.12.1954, א"מ, עמ' 41.
 202 "אל הקורא", מדור עברי, **ידיעות חדשות**, 17.1.1955; וגם: מכתב ר' סיוון, קצין העיתונות וההסברה במשרד החינוך, לד"ר מ' שוחטמן, סגן מנהל האגף לעיתונות, הסברה וקולנוע במשרד הפנים, 25.9.1952, א"מ, תיק ג'-2221/12; מכתב י' שקד, מהמחלקה להנחלת הלשון ולהשכלה במשרד החינוך והתרבות, אל עורכי העיתונות הלועזית, 29.12.1954, א"מ, גל-14/1787.
 203 מכתב מנהל המחלקה להנחלת הלשון ולהשכלה במשרד החינוך אל שר החינוך, 4.7.1955, א"מ, תיק גל-14/1787; מכתב המחלקה להנחלת הלשון ולהשכלה לשר החינוך ב' דינור, 5.1.1955, א"מ, תיק גל-14/1787.
 204 זיכרון דברים מפגישת עורכי העיתונות הלא-עבריים עם ז' מליון, סגן המנהל הכללי במשרד הפנים, 25.10.1957, א"מ, תיק גל-14/1787.
 205 דוד גלעדי **ממעריב**, שפרסם בעיתונו מאמר שתקף את עיתוני הלעז, לא נמנע מלהרעיף באותו מאמר שבחים על העיתון ההונגרי **אוי קלט** שבו כתב. ראו: גלעדי, "104 עיתונים". אפרים קישון לא נמנע מלפרסם את ההומורסקות שלו תמורת תשלום בעיתוני הלעז של מפא"י. גם זאב, פרידל שטרן, פרי רוזנפלד ואחרים, פרסמו את הקריקטורות שלהם בתשלום בעיתונים האלה. ראו: רשימת מאמרים בחודש מאי 1959, א"מ, ע, תיק 25-1959-936-2.
 206 א' מש, "סכר לשטפון הלעז", **דבר**, 28.3.1961, עמ' 2.